

36 562

**Voorstel van wet van het lid Ouwehand tot
wijziging van de Wet dieren en de Wet op de
economische delicten in verband met de
afschaffing van de bio-industrie**

Nr. 12

NOTA VAN WIJZIGING

Ontvangen 11 september 2026

Het voorstel van wet wordt als volgt gewijzigd:

A

In het opschrift wordt “de afschaffing van de bio-industrie” vervangen door “het uutfaseren van de bio-industrie en het waarborgen van een dierwaardige veehouderij”.

B

In het met artikel I, onderdeel A, subonderdeel 2, voorgestelde derde lid vervalt “andere dan de in artikel 2.8 bedoelde”.

C

Het met artikel I, onderdeel C, voorgestelde artikel 2.2a komt te luiden:

**Artikel 2.2a. Onthouden mogelijkheden tot natuurlijk gedrag voor productie
gehouden dieren**

1. Het is houders van dieren verboden dieren bedrijfsmatig te houden voor de productie van dierlijke producten op een wijze die er toe leidt dat dieren permanent dan wel stelselmatig de mogelijkheid wordt onthouden te voorzien in de voor de betreffende diersoort of diercategorie uit ervaring of wetenschappelijk onderzoek gebleken gedragsbehoeften. Tot deze gedragsbehoeften behoren in ieder geval:

a. voor zoogdieren en vogels:

1°. het beschikken over onbeperkt beschikbaar vers en schoon drinkwater en voldoende geschikt voer, aangeboden op een manier die aansluit bij de voorkeur en behoeften van de desbetreffende dieren;

2°. het beschikken over voldoende geschikte drink- en voederplaatsen;

3°. het beschikken over een vloer en ondergrond die geschikt en comfortabel zijn voor hun houding, natuurlijke gedragingen, beweging en rust;

4°. het kunnen ervaren van de natuurlijke afwisseling van dag en nacht door voldoende daglicht in de stal;

5°. de mogelijkheid hebben om bij brand of een andere calamiteit te vluchten langs voor hen bekende en begaanbare vluchtroutes;

6°. het beschikken over frisse lucht en een voor de desbetreffende diersoort niet schadelijk stalklimaat;

7°. het bereiken van thermisch comfort, waaronder een vrije keuze om zich te verplaatsen en een comfortzone op te zoeken;

8°. het in elke weide en buitenloop beschikken over voldoende beschutting tegen weersomstandigheden, waaronder zon, hitte, neerslag, wind en kou.

b. voor varkens, het kunnen:

1°. onderhouden van stabiele sociale banden gedurende hun hele leven in een

groepsgrootte die aansluit bij hun natuurlijke behoeften;

2°. onderzoeken van de omgeving op zoek naar voedsel, waarbij ze beschikken over voldoende materiaal dat eetbaar, kauwbaar, onderzoekbaar en manipuleerbaar is;

3°. exploreren, spelen, scharrelen, snuffelen en wroeten in de grond;

4°. nemen van een modderbad om zich te kunnen koelen en verzorgen;

5°. schuren en krabben aan voldoende daartoe geschikte middelen, bijvoorbeeld aan schuurwanden, borstels of boomstammen;

6°. liggen, rusten en slapen op een comfortabele manier, op een plaats die schoon is, en waar ze niet gestoord worden door actieve dieren;

7°. beschikken over voldoende ruimte om afzonderlijke mest- en ligplaatsen en afzonderlijke wroet-, comfort-, exploratie- en spelruimte in stand te houden;

8°. beschikken over voldoende schuil-, vlucht- en uitwijkmogelijkheden;

9°. eten zonder concurrentie, waarbij de dieren gelijktijdig kunnen eten;

10°. uitoefenen van nestbouwgedrag voor zeugen voorafgaand aan de bevalling en het geven van moederzorg, en daarbij kunnen beschikken over een geschikte ruimte waarin zij zich vrij kan bewegen en over voldoende geschikt materiaal;

11°. uitoefenen van zooggedrag voor biggen bij de moeder tot de leeftijd van minimaal zes weken;

12°. opnemen van voldoende melk voor biggen;

c. voor runderen, het kunnen:

1°. onderhouden van sociale banden in een stabiele kudde die varieert in leeftijd en in een groepsgrootte die aansluit bij hun natuurlijke behoeften, en voor kalveren in een kleine stabiele groep of kudde;

2°. kiezen om buiten te verblijven;

3°. kiezen om, in elk geval tijdens het gangbare weideseizoen, op de weide te staan en hun graasbehoefte te kunnen uitoefenen;

4°. vertonen van matернаal gedrag voor koeien waarbij er voldoende rust en ruimte is voor afzondering van de kudde;

5°. opgroeien met en vertonen van zooggedrag bij de moeder voor kalveren, in ieder geval tot het kalf goed in staat is ruwvoer op te nemen;

6°. vertonen van spelgedrag in een daartoe geschikte groepsstructuur;

7°. beschikken over voldoende schuil-, vlucht- en uitwijkmogelijkheden en de mogelijkheid om zich af te zonderen bij ziekte en afkalven;

8°. verzorgen van de vacht met voldoende daartoe geschikte middelen;

9°. foerageren, zoeken, manipuleren en eten van voedsel;

10°. liggen, rusten en slapen op een comfortabele manier op geschikt beddingmateriaal of vloerbedekking, waarbij er voldoende plaats is voor alle dieren om gelijktijdig gestrekt te kunnen liggen en onbelemmerd te kunnen gaan staan en liggen;

11°. beschikken over en gemakkelijk toegang hebben tot onbeperkt geschikt voer;

d. voor kippen, het kunnen:

1°. onderhouden van sociale banden in een groepsgrootte en groepssamenstelling die aansluit bij hun natuurlijke behoeften;

2°. stofbaden, exploreren, scharrelen, foerageren, krabben en vertonen van spelgedrag op een daarvoor geschikte ondergrond en in een stimulerende omgeving;

3°. lopen, rennen, springen en maken van vliegbewegingen;

4°. beschikken, gedurende hun hele leven, over voldoende ruimte om hun natuurlijk gedrag te kunnen uitoefenen;

5°. beschikken over toegang tot een buitenloop, al dan niet overdekt;

6°. beschikken over voldoende geschikt foerageer- en verrijkmateriaal en voldoende geschikt strooisel;

7°. beschikken over voldoende schuil-, vlucht- en uitwijkmogelijkheden;

8°. vertonen van nestgedrag voor legkippen en voor hennen die voor de fok

worden gehouden en daartoe beschikken over voldoende geschikte nestruimte en geschikt nestmateriaal;

9°. liggen, rusten en slapen op een comfortabele manier zonder verstoord te worden door actieve kippen en daarbij beschikken over voldoende geschikte verhoogde zitstokken zodat alle dieren tegelijkertijd kunnen rusten;

10°. beschikken over schuilplaatsen voor kuikens waar zij beschut, donker en warm kunnen zitten;

e. voor geiten, het kunnen:

1°. onderhouden van sociale banden in een kudde die varieert in leeftijd en met een geschikte sociale groepsstructuur en groepsgrootte die aansluit bij hun natuurlijke behoeften;

2°. spelen, klimmen, exploreren en daartoe beschikken over voldoende ruimte, geschikte inrichting met complexe structuren en voldoende geschikt verrijkmateriaal, zowel binnen als buiten;

3°. foerageren, zoeken, manipuleren en eten van voedsel en daartoe toegang hebben tot een geschikt en gevarieerd dieet;

4°. beschikken over voldoende schuil-, vlucht- en uitwijkmogelijkheden;

5°. afzonderen van de groep;

6°. kiezen tussen buitenuitloop en verblijf in stallen;

7°. schuren en krabben aan voldoende daartoe geschikte middelen;

8°. liggen, rusten en slapen op een comfortabele manier in stallen en buitenloop met verticale structuren;

9°. beschikken over voldoende rust en ruimte voor het vertonen van maternaal gedrag en voor afzondering van de kudde voor geiten, ook voorafgaand aan de bevalling;

10°. opgroeien met en vertonen van zooggedrag bij de moeder voor lammeren, in ieder geval tot het lam goed in staat is ruwvoer op te nemen;

f. voor schapen, het kunnen:

1°. onderhouden van stabiele sociale banden in een geschikte sociale groepsstructuur en groepsgrootte die aansluit bij hun natuurlijke behoeften;

2°. kiezen om, in elk geval tijdens het voor schapen gangbare weideseizoen, op de weide te staan en hun graasbehoefte te kunnen uitoefenen;

3°. beschikken over voldoende ruimte voor de groepsgrootte en het vertonen van spelgedrag voor lammeren, ook in de stal;

4°. vermijden van anderen;

5°. exploreren, foerageren, zoeken, manipuleren en eten van voedsel en daartoe toegang hebben tot een geschikt en gevarieerd dieet;

6°. schuren en krabben aan voldoende daartoe geschikte middelen;

7°. beschikken over voldoende ruimte en mogelijkheden om gelijktijdig comfortabel te kunnen liggen, rusten en slapen, zowel binnen als buiten;

8°. vertonen van maternaal gedrag en afzondering van de kudde voor ooien en daartoe beschikken over voldoende geschikt nestmateriaal en voldoende rust en ruimte, ook voorafgaand aan de bevalling;

9°. opgroeien met en vertonen van zooggedrag bij de moeder voor lammeren, in ieder geval tot een leeftijd van drie maanden;

g. voor konijnen, het kunnen:

1°. onderhouden van sociale banden in een groepsgrootte en groepssamenstelling die aansluit bij hun natuurlijke behoeften en daarbij beschikken over voldoende geschikt ingerichte ruimte met voldoende geschikte schuilplaatsen;

2°. springen, huppelen en rennen en daartoe beschikken over voldoende ruimte;

3°. exploreren, knagen, graven, foerageren en scharrelen en daarbij beschikken over voldoende geschikt knaagmateriaal;

4°. liggen, rusten en slapen op een comfortabele manier zonder verstoord te worden door andere konijnen;

- 5°. beschikken over voldoende schuil-, vlucht- en uitwijkmogelijkheden;
- 6°. terugtrekken en vermijden van agressie;
- 7°. beschikken over voldoende geschikte nestruimte;
- 8°. vertonen van matернаal en nestgedrag voor voedsters, ook voorafgaand aan de bevalling, met voldoende geschikt nestmateriaal;
- 9°. vertonen van zooggedrag en ontvangen van moederzorg voor jongen, in elk geval tot de leeftijd van minimaal zeven weken;
- 10°. opnemen van voldoende melk voor jongen;
- 11°. afzonderen van het nest voor moederdieren ter voorkoming van infanticide en verwonding van de jongen;

h. voor eenden, het kunnen:

1°. onderhouden van sociale banden in een groepsgrootte en groepssamenstelling die aansluit bij hun natuurlijke behoeften;

2°. beschikken over vrije toegang tot voldoende open water om goed te kunnen zwemmen, volledig te kunnen badderen, zich nat te kunnen poetsen, te kunnen exploreren en foerageren op het water en zich te kunnen koelen bij hoge temperaturen;

3°. exploreren, scharrelen en foerageren op het land op een daarvoor geschikte ondergrond met voldoende geschikt strooisel;

4°. lopen, rennen, springen en maken van vliegbewegingen;

5°. beschikken, gedurende hun hele leven, over voldoende zwemwater en voldoende droge ruimte om hun natuurlijk gedrag te kunnen uitoefenen;

6°. beschikken over voldoende schuil-, vlucht- en uitwijkmogelijkheden;

7°. liggen, rusten en slapen op een comfortabele manier en daartoe beschikken over voldoende schone, droge ligplekken;

8°. vertonen van nestgedrag voor eenden die gehouden worden voor de fok en daartoe beschikken over voldoende geschikte nestruimte en geschikt nestmateriaal;

9°. beschikken over schuilplaatsen voor kuikens waar zij beschut, donker en warm kunnen zitten;

i. voor kalkoenen, het kunnen:

1°. onderhouden van sociale banden in een groepsgrootte en groepssamenstelling die aansluit bij hun natuurlijke behoeften;

2°. stofbaden, exploreren, foerageren, scharrelen en pikken op een daarvoor geschikte ondergrond;

3°. lopen, rennen, springen en maken van vliegbewegingen;

4°. beschikken, gedurende hun hele leven, over voldoende ruimte om hun natuurlijk gedrag te kunnen uitoefenen;

5°. beschikken over toegang tot een buitenloop, al dan niet overdekt;

6°. beschikken over voldoende geschikt eetbaar foerageer- en verrijkmateriaal, en voldoende geschikt strooisel;

7°. terugtrekken en vermijden van soortgenoten en daartoe beschikken over voldoende schuil-, vlucht- en uitwijkmogelijkheden, waaronder voldoende geschikte visuele barrières;

8°. liggen, rusten en slapen op een comfortabele manier zonder verstoord te worden door actieve dieren en daarbij beschikken over voldoende geschikte verhoogde zitstokken en platforms;

9°. vertonen van leg- en nestgedrag voor hennen die voor de fok worden gehouden, en daartoe beschikken over voldoende geschikte, afgeschermden nesten en voldoende geschikt nestmateriaal;

10°. beschikken over schuilplaatsen voor kuikens waar zij beschut, donker en warm kunnen zitten;

2. Bij algemene maatregel van bestuur kunnen, in aanvulling op het eerste lid, andere diersoorten of diercategorieën alsmede nadere uit ervaring of wetenschappelijk onderzoek gebleken gedragsbehoeften worden aangewezen.

3. Voor houders van dieren voor wie krachtens overgangsrecht het bepaalde in het eerste en tweede lid buiten toepassing blijft, kunnen bij algemene maatregel van bestuur regels worden gesteld over de wijze waarop dieren gedurende die periode worden gehouden.

4. Bij algemene maatregel van bestuur worden, ter invulling van het eerste en tweede lid, regels gesteld waarin de uit ervaring of wetenschappelijk onderzoek gebleken gedragsbehoeften van dieren gehouden voor de productie van dierlijke producten gewaarborgd zijn.

D

In artikel I wordt na onderdeel D een onderdeel ingevoegd, luidende:

Da

Artikel 2.6 wordt als volgt gewijzigd:

1. Na het derde lid wordt, onder vernummering van het vierde lid tot het vijfde lid, een lid ingevoegd, luidende:

4. Onverminderd het eerste lid worden bij algemene maatregel van bestuur voorts, in het belang van het voorkomen dat betrokken dieren of hun nakomelingen worden aangetast in hun welzijn, gezondheid of mogelijkheid te voorzien in hun gedragsbehoeften als bedoeld in artikel 2.2a, regels gesteld over het fokken van en het voor de fok gebruiken van bij deze maatregel aangewezen diersoorten of diercategorieën, waaronder in elk geval dieren die gehouden worden voor de productie van dierlijke producten. Deze regels hebben onder meer betrekking op de methode van fokken, de frequentie van voortplantingscycli en de selectie op bepaalde productietekenen of genetische eigenschappen.

2. In het vijfde lid (nieuw) wordt “eerste lid” vervangen door “eerste en tweede lid”.

E

In artikel I, onderdeel E, wordt na subonderdeel 1 een onderdeel ingevoegd, luidende:

1a. Aan het tweede lid wordt een onderdeel toegevoegd, luidende:

d. andere bij of krachtens algemene maatregel van bestuur aangewezen lichamelijke ingrepen die noodzakelijk zijn voor de ontwikkeling en productie van gekweekte dierlijke producten.

F

In artikel I wordt na onderdeel G een onderdeel ingevoegd, luidende:

Ga

In artikel 10.1, eerste lid, wordt na “bij of krachtens deze wet” ingevoegd “, met uitzondering van artikel 2.1, eerste lid, in samenhang met het derde lid,”.

G

Artikel I, onderdeel H, komt te luiden:

H

Artikel 10.10 wordt als volgt gewijzigd:

1. In het eerste lid wordt “2.1, derde en vijfde lid” vervangen door “2.1, vierde en zesde lid”, wordt “, tiende en twaalfde lid,” vervangen door “en tiende lid, 2.2a, tweede, derde en vierde lid,”, wordt “2.6, tweede en derde lid” vervangen door “2.6, tweede, derde en vierde lid” en wordt “2.8, tweede lid, onderdeel b” vervangen door “2.8, tweede lid, onderdelen c en d”.

2. Het derde lid vervalt.

H

In artikel III wordt “redelijke overgangstermijn, maar uiterlijk tot 1 januari 2040” vervangen door “redelijke overgangstermijn, die voor de verschillende onderdelen van die leden verschillend kan worden vastgesteld, doch niet langer is dan noodzakelijk en uiterlijk tot 1 januari 2040”.

I

Artikel IV wordt als volgt gewijzigd:

1. In het eerste lid wordt “onderdeel E” vervangen door “onderdelen A en E” en wordt “1 juli 2026” vervangen door “1 juli 2027”.

2. In het tweede lid wordt “onderdeel E, treedt” vervangen door “onderdelen A en E, treden”.

Toelichting

Deze nota van wijziging vloeit voort uit de gestelde vragen en opmerkingen vanuit de Kamer, gesprekken die de initiatiefnemer voerde met de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) en deskundigen op het gebied van wetgeving en de reacties op de internetconsultatie op de concept-Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) Dierwaardige Veehouderij van toenmalig minister Wiersma. Deze constructieve feedback en de reacties uit de internetconsultatie bleken nuttig en waardevol om het wetsvoorstel verder te verbeteren, aan te vullen of te verduidelijken. In deze nota van wijziging zijn de verschillende opmerkingen en reacties verwerkt.

De wijzigingen laten de strekking en het doel van het voorstel ongemoeid, namelijk het borgen van de realisatie van een dierwaardige veehouderij, uiterlijk 2040, die voldoet aan de zes leidende principes zoals beschreven door de Raad voor Dierenaangelegenheden in de Zienswijze Dierwaardige veehouderij (RDA, 2021).¹ Hieronder wordt de relevante achtergrond en voorgeschiedenis samengevat.

Achtergrond en geschiedenis

De belangrijkste voorgeschiedenis van de Zienswijze Dierwaardige veehouderij van de RDA – en van dit initiatiefwetsvoorstel – wordt gevormd door de politieke belofte om in 2012, maar uiterlijk 2022 in Nederland een veehouderij te hebben waarin het perspectief van het dier en het natuurlijk gedrag van dieren leidend zijn. Lichamelijke ingrepen zoals het couperen van staarten zouden niet meer

¹ Zienswijze Dierwaardige Veehouderij, Raad voor Dierenaangelegenheden, november 2021

plaatsvinden en dieren zouden niet langer worden aangepast aan het systeem, maar andersom: het systeem zou zijn aangepast aan het dier². De veehouderij zou teruggaan naar de tekentafel, want 'kippen moeten kunnen scharrelen, varkens kunnen wroeten. En koeien horen gewoon in de wei'.³

Naarmate de jaren verstreken, werd duidelijk dat deze belangrijke politieke belofte voor het welzijn van dieren in de veehouderij niet werd waargemaakt door het kabinet – tot ongenoegen van een groeiend deel van de Kamer. De samenleving hechtte intussen steeds meer waarde aan dierenwelzijn en de integriteit van het dier, ook in de veehouderij⁴.

Relevant is bovendien dat de kritiek aanzwol op de manier waarop de overheid decennialang was omgegaan met de landbouw. Terwijl duidelijk was dat er verschillende opgaven lagen (natuur, klimaat, water, dierenwelzijn, volksgezondheid etc.) werd er telkens gestuurd op één probleemveld, waarbij maatregelen voor het ene doel regelmatig een negatief effect bleken te hebben voor andere doelen. Het ontbreken van een integrale aanpak zorgde voor verwarring, frustraties en een wildgroei van ad hoc regels⁵ (een analyse die later door Remkes werd herhaald in zijn advies om boeren niet steeds te confronteren met telkens nieuwe deelopgaven, maar hen in één keer zicht te bieden op 'de hele bocht' die zij moeten nemen voor de toekomst⁶).

In 2018 presenteerde toenmalig minister Schouten van LNV een visie op de toekomst van de landbouw – en op de omslag die daarvoor nodig was. In de verdere uitwerking daarvan concludeerde zij dat ook 'de positie van het dier in de veehouderij van de toekomst concreet moet worden uitgewerkt, zodat voor iedereen duidelijk is hoe deze positie eruit ziet'. Zij verzocht de RDA daarom om een zienswijze te schrijven en daarin de centrale hoofdvraag te beantwoorden: "Wat zijn de randvoorwaarden voor de veehouderij van de toekomst, waarin het dier een positieve staat van welzijn ervaart?".

In de Zienswijze Dierwaardige veehouderij heeft de RDA die vraag beantwoord door zes leidende principes te formuleren voor het welzijn van dieren in de veehouderij. De principes gaan over de erkenning van de intrinsieke waarde en de integriteit van dieren, het voorzien in basisbehoeften (voldoende eten en drinken, een comfortabele en veilige omgeving, en een goede gezondheid) en voldoende mogelijkheid voor dieren om hun natuurlijk gedrag te kunnen vertonen. Het laatste principe betreft een positieve emotionele toestand, waarbij dieren moeten kunnen reageren op hun omgeving om een emotionele toestand te kunnen bereiken die ze als overwegend positief ervaren. Deze toestand komt voort uit het voldoen aan alle voorgaande principes. Zoals de RDA het omschrijft: een dierwaardig leven omvat meer dan het voorzien in de basisbehoeften; het is gericht op kwaliteit van leven⁷.

Huidige situatie en reden voor dit wetsvoorstel

² LNV-ministers Brinkhorst (2002) en Verburg (2007)

³ Commissie Wijffels, 2001. Toekomst voor de veehouderij. Agenda voor een herontwerp van de sector.

⁴ Staat van het Dier, Raad voor Dierenaangelegenheden 2019

⁵ Duurzaamheidseffecten van stikstof- en klimaatmaatregelen voor de landbouw, Centrum voor Landbouw en Milieu, 2020

⁶ Rapport Remkes (oktober 2022), Wat wel kan – uit de impasse en een aanzet voor perspectief

⁷ Staat van het Dier 2024, Raad voor Dierenaangelegenheden

Na veel getouwtrek tussen de Kamer en de minister van LNV over het wettelijk borgen van de belofte dat dieren niet meer worden aangepast aan het systeem, maar het systeem aan de dieren⁸, heeft de Kamer in 2024 een amendement aangenomen van de Kamerleden Tjeerd de Groot en Van Campen. Met dat amendement is het doel van het realiseren van een dierwaardige veehouderij, uiterlijk in 2040, vastgelegd in de Wet dieren. Ook de zes leidende principes van de RDA voor een dierwaardige veehouderij, en de uitgangspunten waarop deze gebaseerd zijn, zijn met dit amendement vastgelegd in de wet⁹.

Er is dus een heldere wettelijke doelstelling om te komen tot een dierwaardige veehouderij die voldoet aan de zes leidende principes van de RDA, uiterlijk 2040. De manier waarop dit doel bereikt zou moeten worden, zo regelde het amendement van Tjeerd de Groot en Van Campen, is via Algemene Maatregelen van Bestuur, op te stellen door de minister (of staatssecretaris) van LVVN.

Initiatiefnemer waarschuwde dat deze route een groot risico in zich draagt dat het wettelijke doel van de realisatie van een dierwaardige veehouderij niet wordt gehaald en dat de politieke belofte dat het perspectief en het natuurlijk gedrag van het dier leidend wordt in de veehouderij wéér niet wordt waargemaakt – zelfs niet in 2040¹⁰. Dat is de reden dat zij voorliggend wetsvoorstel heeft ingediend. Juist omdat de politiek heeft verzuimd haar eigen doelstellingen voor het welzijn van dieren in de veehouderij te realiseren binnen de gestelde termijnen (2012, maar uiterlijk 2022), en de deadline voor het halen van deze doelstellingen nu met maar liefst 18 jaar is opgeschoven, rust er volgens initiatiefnemer een zware verantwoordelijkheid op de politiek om ervoor te zorgen dat het doel van een veehouderij waarin het perspectief van het dier leidend is nu wél wordt gehaald. De samenleving maakt zich onverminderd zorgen over het welzijn van dieren in de huidige veehouderij en hecht steeds meer waarde aan dierenwelzijn en de integriteit van het dier¹¹. De politiek heeft de verantwoordelijkheid om de zorgen van deze burgers serieus te nemen. Het maatschappelijk belang van dierenwelzijn is de afgelopen jaren steeds sterker geworden. Burgers moeten er op kunnen vertrouwen dat de overheid de belofte dat het perspectief van het dier leidend wordt in de veehouderij waar zal maken (zeker als voor het behalen van dit doel 18 jaar langer de tijd wordt genomen dan eerder was beloofd). Voor boeren is het bovendien van groot belang dat helder is wat de randvoorwaarden zijn voor de veehouderij van de toekomst, waarin het dier een positieve staat van welzijn ervaart, zoals minister Schouten het omschreef. Juist omdat er veel op boeren afkomt is helderheid over het toekomstbeeld geboden, zodat er zicht is op ‘de hele bocht’ die genomen moet gaan worden. De omslag naar een dierwaardige veehouderij moet dus duidelijk zijn en integraal worden meegenomen in het beleid, zodat wordt voorkomen dat er opnieuw op deelgebieden wordt gestuurd (zoals stikstof of klimaat), met maatregelen die soms zelfs ten koste gaan van dieren of die haaks kunnen staan op de route naar een dierwaardige veehouderij in 2040. Helderheid over en deugdelijke wettelijke borging van de randvoorwaarden voor de dierwaardige veehouderij van de toekomst is daarvoor noodzakelijk.

Het is geen luxe, maar noodzaak dat daarbij eindelijk de keuze wordt gemaakt om voor de veehouderij van de toekomst ‘terug te gaan naar de tekentafel’, zoals de commissie-Wijffels in 2001 al adviseerde. Dat betekent: durven kiezen voor

⁸ Zie voor details rond het amendement-Vestering de Memorie van Toelichting van dit initiatiefwetsvoorstel

⁹ Gewijzigd amendement van de leden Tjeerd de Groot en Van Campen, Kamerstuk 35746, nr. 30

¹⁰ Zie voor uitgebreidere uiteenzetting de Memorie van Toelichting

¹¹ Staat van het Dier 2024, Raad voor Dierenaangelegenheden

diergericht ontwerpen, zodat het systeem daadwerkelijk wordt aangepast aan het dier. De Raad voor Dierenaangelegenheden waarschuwt niet voor niets dat oplossingen om verbeteringen voor het dier aan te brengen meestal vanuit de bestaande systemen worden gezocht en bedacht, maar dat daarmee hardnekkige problemen voor dierenwelzijn niet worden opgelost¹². De problemen met dierenwelzijn in de huidige veehouderij zijn zo talrijk en structureel, dat dit ook een structureel probleem vormt voor de handhaving. De directeur van het Bureau Risicobeoordeling & Onderzoek van de NVWA (BuRO) schrijft: “Het huidige systeem van dieren en de productie van vlees(producten) is onlosmakelijk verbonden met risico’s voor dierenwelzijn, waarbij dit in combinatie met de hoge productie-efficiëntie zorg voor een extra aantasting van het dierenwelzijn. (...) Voor alle diersoorten kunnen huisvesting en voeding het dierenwelzijn in belangrijke mate aantasten. (...) De dierenwelzijnsrisico’s zijn er ondanks de vigerende wet- en regelgeving (die vele open normen kent voor dierenwelzijn), het huidige toezicht en de private initiatieven zoals keurmerken.”¹³ De druk op toezicht en handhaving door de NVWA is groot, zo weet de Kamer al jaren. De staatssecretaris van LNV stelt bovendien terecht dat met toezicht niet alle risico’s te mitigeren zijn. De risico’s voor dierenwelzijn zullen dus eerst en vooral fors verminderd moeten worden bij de bron. De directeur van BuRO van de NVWA wijst erop dat de Onderzoeksgroep convenanttraject Dierwaardige Veehouderij een stip op de horizon heeft gedefinieerd met ‘een houderijsysteem waarin geen systematische gezondheids- of welzijnsproblemen door het systeem worden veroorzaakt.’ ‘De eigenschappen van een dergelijk systeem, zoals geformuleerd door deze onderzoeksgroep, zouden veel van de (in deze risicobeoordeling) benoemde risico’s op het primaire bedrijf helpen mitigeren of beter beheersen.’¹⁴ Initiatiefnemer kiest hier nadrukkelijk voor met dit wetsvoorstel. Als de politiek het doel van een dierwaardige veehouderij al 18 jaar opschuift, moet die extra tijd in haar ogen dan ook echt benut worden om daadwerkelijk het systeem aan te passen aan het dier. Dat is het doel van dit wetsvoorstel: de omslag borgen naar het diergericht ontwerpen van de veehouderij van de toekomst. Dat is niet alleen in het belang van de dieren zelf, het geeft ook de duidelijkheid die boeren nodig hebben bij de transitie die de komende jaren zal plaatsvinden in de landbouw en het zorgt ervoor dat de talloze dierenwelzijnsproblemen van de huidige veehouderij in de kern worden aangepakt, wat bijdraagt aan een veel betere uitgangspositie voor toezicht en handhaving. Niet voor niets luidt belangrijke aanbevelingen van Bureau Risicobeoordeling & Onderzoek van de NVWA (september 2024): ‘zet in op een spoedige realisering van een dierwaardige veehouderij’ en ‘stimuleer de transitie van reguleren veehouderijen naar alternatieve vormen van veehouderij van productiedieren waar de dierenwelzijnsrisico’s minder groot zijn’.

Of het doel van een dierwaardige veehouderij met de huidige wet en de daarin gekozen route via AMvB’s bereikt gaat worden is van meet af aan twijfelachtig geweest. In de memorie van toelichting van voorliggend wetsvoorstel heeft initiatiefnemer de concept-AMvB voor melkkoeien, kalveren, varkens en kippen geanalyseerd die toenmalig minister Wiersma had opgesteld en in internetconsultatie had gebracht. De conclusie luidde – ook van dierenbeschermingsorganisaties en koplopers in de sector: als die AMvB zo blijft – en

¹² Zienswijze Dierwaardige veehouderij, RDA 2021

¹³ Bureau Risicobeoordeling & Onderzoek NVWA, advies risicobeoordeling roodvlees- en grofwildketen, september 2024

¹⁴ Bureau Risicobeoordeling & Onderzoek NVWA, advies risicobeoordeling roodvlees- en grofwildketen, september 2024

als dit de manier is waarop de wettelijke instructiebepaling¹⁵ wordt ingevuld – komt die dierwaardige veehouderij er inderdaad niet. Ook voor boeren werd niet duidelijk hoe de stip op de horizon eruit ziet waar zij naartoe moeten werken en waar zij rekening mee moeten houden in hun lange termijn investeringsbeslissingen. De concept-AMvB was op alle vlakken een voortzetting van de aanpak van de afgelopen decennia – minimale aanpassingen voor dieren binnen het bestaande systeem, die wél investeringen vragen van veehouders maar de problemen niet oplossen¹⁶. Positief welzijn van dieren in de veehouderij (dierwaardige veehouderij) vraagt dat dierhouderijsystemen vanuit het perspectief van het dier worden ontwikkeld, zo benadrukt de RDA¹⁷. Bovendien zag de concept-AMvB alleen op melkkoeien, kalveren, varkens en kippen. Andere veehouders tastten volledig in het duister over de randvoorwaarden voor dierenwelzijn waaraan zij in 2040 moeten voldoen.

Inmiddels is een nieuw kabinet aangetreden dat een samenhangende aanpak landbouw, natuur en stikstof heeft gepresenteerd – met een bijbehorend fonds om de maatregelen te financieren en (vee)boeren (en andere ondernemers) te ondersteunen bij de veranderingen die van hen gevraagd worden. Het doel is – in de woorden van het kabinet – om ons land ‘van het stikstofslot te halen’, maar dan wel in combinatie met de andere opgaven waar de landbouw zich voor gesteld ziet zoals de doelen voor een gezonde natuur, schoon water, klimaat én de transitie naar een dierwaardige veehouderij. Het is positief dat het kabinet een integrale aanpak voorstaat voor de omslag naar een toekomstbestendige, duurzame en dierwaardige landbouw en daar ook de benodigde middelen voor vrijmaakt. Het kabinet schrijft terecht: ‘De stappen naar een dierwaardige veehouderij hebben een sterke relatie met alle andere opgaven, zoals vanuit milieu en klimaat, die op het boeren erf afkomen. In de verdere uitwerking van stappen zal daarom ook steeds naar de integraliteit van de opgaven worden gekeken, zodat boeren weten waar ze aan toe zijn en verantwoorde investeringsbeslissingen kunnen nemen voor integraal duurzame stallen.’¹⁸ Dit voornemen om de opgaven waar de landbouw voor staat in samenhang te bezien en een integrale aanpak te ontwikkelen is een belangrijke koerswijziging die initiatiefnemer van harte onderschrijft. Dit biedt perspectief om daadwerkelijk de omslag te maken naar een dierwaardige veehouderij in samenhang met andere doelen voor een toekomstbestendige landbouw.

Positief is ook dat de staatssecretaris van LNVN heeft laten weten de concept-AMvB van voormalig minister Wiersma aan te vullen met regels voor de vleesveesector, zodat er voor alle runderen een voorstel aan de Kamer zal worden voorgelegd (en niet alleen voor melkvee en kalveren). De staatssecretaris heeft bovendien laten weten de concept-AMvB van voormalig minister Wiersma aan te scherpen en kritisch te kijken naar ‘geitenpaadjes die echt gebruikt worden om niet aan de regels te voldoen’¹⁹.

¹⁵ Om regels te stellen die gericht zijn op het bewerkstelligen van een dierwaardige veehouderij, huidig artikel 2.3a lid 1 Wet dieren

¹⁶ in De Staat van het Dier (RDA, 2019) is geconcludeerd dat de laatste 25 jaar het welzijn van productiedieren weliswaar merkbaar is verbeterd, maar dat de veehouderijsectoren nog steeds te maken hebben met ‘hardnekkige en nieuwe welzijnsproblemen’. “Denk aan lichamelijke ingrepen zoals staarten couperen, huisvestingsproblemen door krappe hokken, verveling door een prikkelarme leefomgeving, morbiditeit en sterfte van jonge dieren, transport over lange afstanden en problemen die samenhangen met sociaal gedrag”. De Raad stelt daarbij vast: “Het zal moeilijk zijn om noodzakelijke verbeteringen in het huidige systeem te realiseren.”

¹⁷ Zienswijze Dierwaardige veehouderij, Raad voor Dierenaangelegenheden 2021

¹⁸ Brief van de staatssecretaris van LNVN, 26 juni 2026, Kamerstuk 28286, nr. 1478

¹⁹ Begrotingsbehandeling LNVN, maart 2026 en Commissiedebat dieren in de veehouderij, juli 2026

Tegelijkertijd vraagt het realiseren van een dierwaardige veehouderij dat er afscheid wordt genomen van pogingen om dierenwelzijn te verbeteren binnen het bestaande systeem, maar dat dierhouderijsystemen vanuit het perspectief van het dier worden ontwikkeld. Er moet een omslag worden gemaakt naar diergericht ontwerpen en dat gebeurt niet, zo heeft de concept-AMvB die oud-minister Wiersma heeft opgesteld laten zien. Het nieuwe kabinet heeft er niet voor gekozen om een andere weg in te slaan, maar is verder gegaan met de concept-AMvB van oud-minister Wiersma. De staatssecretaris van LNVN heeft weliswaar laten weten de AMvB op punten aan te scherpen (en aan te vullen met normen voor vleesvee), maar hij kan de ingezette systematiek wordt niet volledig omgegooid. De keuze voor diergericht ontwerpen wordt niet gemaakt en de omslag die nodig is om een dierwaardige veehouderij te realiseren wordt niet gemaakt. . Dat blijkt ook uit het inkijkje dat de staatssecretaris al heeft gegeven over de AMvB die hij aan de Kamer zal voorleggen.²⁰

Hoewel er dus positieve ontwikkelingen zijn voor het perspectief op een dierwaardige veehouderij ten opzichte van het kabinet-Schoof is duidelijk dat de risico's van de keuze om dit wettelijke doel te realiseren via AMvB's realiteit zijn geworden: de omslag naar diergericht ontwerpen wordt niet gemaakt, met alle consequenties van dien. De staatssecretaris heeft al laten weten dat de normen die hij gaat stellen niet altijd voldoen aan de zes leidende principes voor een dierwaardige veehouderij, en ook dat hij voor verschillende maatregelen een langere termijn zal stellen dan 2040. Daarbij gaat de AMvB die in september 2026 aan de Kamer zal worden voorgelegd alleen over runderen, varkens en kippen. Voor alle andere dieren in de veehouderij – waaronder geiten, eenden, konijnen en kalkoenen – is nog niets ontwikkeld. Dat betekent dat voor al deze veehouders nog geen verdere invulling is gegeven van de zes leidende principes van een dierwaardige veehouderij waar zij in 2040 aan moeten voldoen. Dit initiatiefwetsvoorstel biedt die nadere invulling wel.

Zoals in de Memorie van Toelichting van dit wetsvoorstel uiteen is gezet, heeft de minister van LNV de Universiteit Utrecht en de Onderzoeksgroep voor het convenant Dierwaardige Veehouderij gevraagd uit te werken wat er in ieder geval noodzakelijk is voor een houderijsysteem om te voldoen aan de zes leidende principes Dierwaardige Veehouderij van de RDA. Die uitwerking wordt met dit wetsvoorstel vastgelegd in de wet. Dat betekent dat de zes leidende principes voor een dierwaardige veehouderij zijn geconcretiseerd naar basis- en gedragsbehoeften van verschillende diersoorten die op dit moment in de Nederlandse veehouderij worden gehouden. Met dit wetsvoorstel wordt het verboden om dieren in de veehouderij permanent dan wel stelselmatig de mogelijkheid te onthouden om in deze behoeften te voorzien.

Op basis van opmerkingen vanuit de Kamer, de reacties op de internetconsultatie van de concept-AMvB Dierwaardige veehouderij van oud-minister Wiersma en de regels voor de vleesveesector, en gesprekken met de NVWA en andere deskundigen kwam initiatiefnemer tot de conclusie dat de concretisering van de zes leidende principes voor een dierwaardige veehouderij nog verder kon worden uitgewerkt en aangevuld om daarmee het wetsvoorstel te verbeteren. Ook constateerde initiatiefnemer dat gebruikte terminologieën in het wetsvoorstel meer in lijn konden worden gebracht met het Landbouwhuisdierenverdrag (Richtlijn 98/58/EG van de Raad van 20 juli 1998 inzake de bescherming van voor landbouwdoeleinden gehouden dieren).

²⁰ Brief van de staatssecretaris van LNVN, 26 juni 2026, Kamerstuk 28286, nr. 1478

In deze nota van wijziging zijn de basis- en gedragsbehoeften van dieren daarom - waar nodig - verder gespecificeerd, aangevuld en/of verduidelijkt. Bovendien zijn deze basis- en gedragsbehoeften van dieren - waar mogelijk - gerubriceerd om het voorstel te vereenvoudigen. Daarnaast zijn bepalingen toegevoegd die zien op nadere invulling van de voorwaarden voor een dierwaardige veehouderij die betrekking hebben op de inrichting van huisvestingssystemen, management, fok en verzorging van de dieren.

Daarmee zijn de principes van een dierwaardige veehouderij nader ingevuld en uitgewerkt, wat de duidelijkheid, de handhaafbaarheid en het beoogde doel ten goede komt: een veehouderij waarin de intrinsieke waarde en integriteit van het dier wordt erkend, dieren hun natuurlijk gedrag kunnen vertonen, in goede gezondheid in een goede omgeving leven waarin zij goede voeding krijgen en in een positieve emotionele toestand verkeren.

Daarnaast wordt het voorstel met deze nota van wijziging op een aantal andere punten aangepast en verbeterd. De wijzigingen worden hieronder toegelicht. Naar aanleiding van de gestelde vragen, opmerkingen en reacties constateerde initiatiefnemer voorts dat het wetsvoorstel op een aantal punten nog kon worden verduidelijkt of nader onderbouwd. Ook die punten worden hieronder toegelicht.

Opschrift

Met deze nota van wijziging wordt het opschrift van het wetsvoorstel veranderd naar Voorstel van wet van het lid Ouwehand tot wijziging van de Wet dieren en de Wet op de economische delicten in verband met het uitschakelen van de bio-industrie en het waarborgen van een dierwaardige veehouderij. De initiatiefnemer acht deze aanpassing wenselijk omdat hiermee de strekking van het voorstel nauwkeuriger wordt weergegeven: het stapsgewijs uitschakelen van de bio-industrie en het borgen van de realisatie van een dierwaardige veehouderij.

Permanent en stelselmatig

Het verbod van artikel 2.2a, eerste lid, ziet op het *permanent dan wel stelselmatig* onthouden van de mogelijkheid om in de basis- en gedragsbehoeften van dieren te voorzien. Met deze twee begrippen wordt de aard van de norm afgebakend. De kern is dat dierwaardige houderijsystemen worden ontworpen en ingericht vanuit het perspectief en de behoeften van het dier, zodat het dier in zo'n systeem zijn natuurlijk gedrag kan vertonen en in zijn basis- en gedragsbehoeften kan voorzien; dieren mogen niet worden gehouden in een systeem waarin dat structureel niet mogelijk is.

Hoewel het principe is dat het dier in een dierwaardig houderijsysteem zijn natuurlijk gedrag kan vertonen en daarin niet wordt belemmerd, kunnen zich in de praktijk situaties voordoen waarin een dier toch tijdelijk belemmerd wordt of moet worden om in (een aantal van) zijn natuurlijke behoeften te voorzien. Een dier kan ziek worden en tijdelijk moeten worden afgezonderd of behandeld, en er kunnen zich bedreigende calamiteiten voordoen, zoals een brand, waarin het niet mogelijk is in alle behoeften te voorzien. Dergelijke tijdelijke situaties vallen niet onder het verbod dat zich richt op het permanent of stelselmatig onthouden van de mogelijkheid om in behoeften te voorzien; de bepaling laat ruimte voor een kortstondige, door uitzonderlijke omstandigheden gedwongen beperking.

Voor het tijdelijk buiten toepassing laten van een gedragsbehoefte moeten dan wel goede redenen bestaan. Daarbij gaat het om redenen die in het belang zijn van het dier of die onvermijdelijk zijn, zoals een diergeneeskundige noodzaak, quarantaine ter voorkoming van ziekteverspreiding, vervoer of een acute calamiteit. Bedrijfseconomische motieven zijn uitdrukkelijk geen grond om een dier de mogelijkheid te onthouden in zijn gedragsbehoeften te voorzien.

Van belang is voorts dat “stelselmatig” niet hetzelfde is als “onafgebroken”. Een beperking is ook stelselmatig wanneer zij zich telkens opnieuw voordoet en een vast onderdeel vormt van de wijze waarop dieren worden gehouden. Het gefixeerd houden van zeugen tussen stangen, bijvoorbeeld in een kraamkooi rond het werpen en zogen, is daarvan een voorbeeld. Hoewel elke afzonderlijke periode in de tijd begrensd is, keert de fixatie elke productiecycclus terug en is zij inherent aan het houderijsysteem. Daarmee wordt zeugen stelselmatig de mogelijkheid onthouden om te voorzien in verschillende gedragsbehoeften. Dit is dus iets wezenlijk anders dan de tijdelijke, door onvermijdelijke omstandigheden gedwongen beperkingen zoals hiervoor beschreven. Datzelfde geldt bijvoorbeeld voor het standaard individueel huisvesten van kalveren in de eerste levensweken en voor het onthouden van voer en water aan kuikens na het uitkomen in de broederij. Zulke structurele beperkingen vallen onder *stelselmatig* en daarmee onder het verbod.

Rubricering van behoeften die voor alle dieren gelden

Een deel van de gedragsbehoeften en belangen van dieren is niet soortspecifiek, maar geldt voor alle dieren die worden gehouden voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten. De initiatiefnemer heeft met deze nota van wijziging deze gedragsbehoeften gerubriceerd zodat de wet duidelijker wordt en het artikel dat ziet op de gedragsbehoeften wordt vereenvoudigd, omdat deze behoeften niet langer per diersoort afzonderlijk hoeven te worden opgenomen.

Het gaat daarbij grotendeels om een gelijktrekking van basis- en gedragsbehoeften die voorheen bij afzonderlijke diersoorten waren opgenomen. Zo moeten dieren kunnen beschikken over onbeperkt beschikbaar, vers en schoon drinkwater en over voldoende geschikt voer, aangeboden op een manier die aansluit bij hun voorkeur en behoeften, met voldoende geschikte drink- en voederplaatsen (zowel binnen als buiten), zodat geen dier wordt weggeconcurrereerd. Daaronder valt bijvoorbeeld dat alle pas uitgekomen kuikens direct toegang hebben tot drinkwater; de EFSA wijst op het belang van de beschikbaarheid van voedsel en water voor vogels, wanneer zij net uit het ei zijn gekropen.²¹ In de huidige praktijk is dat niet vanzelfsprekend: het komt nog geregeld voor dat kuikens tot 36 uur of langer geen toegang hebben tot water en voer. Verder gaat het om een vloer en ondergrond die geschikt en comfortabel zijn voor de houding, natuurlijke gedragingen, beweging en rust van het dier, om het kunnen ervaren van de natuurlijke afwisseling van dag en nacht door voldoende daglicht in de stal, om frisse lucht en een niet-schadelijk stalklimaat, en om thermisch comfort, waaronder de vrijheid om zich te verplaatsen en een comfortzone op te zoeken.

²¹ EFSA AHAW Panel (EFSA Panel on Animal Health and Animal Welfare), Nielsen SS, Alvarez J, Bicout DJ, Calistri P, Canali E, Drewe JA, Garin-Bastuji B, Gonzales Rojas JL, Gortázar Schmidt C, Herskin M, Miranda Chueca MA, Padalino B, Pasquali P, Roberts HC, Spooler H, Stahl K, Velarde A, Viltrop A, Winckler C, Estevez I, Guinebretière M, Rodenburg B, Schrader L, Tiemann I, Van Niekerk T, Ardizzone M, Ashe S, Hempen M, Mosbach-Schulz O, Gimeno Rojo C, Van der Stede Y, Vitali M and Michel V, 2023. Scientific Opinion on the welfare of laying hens on farm. EFSA Journal 2023; 21(2):7789, 188 pp. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7789>

Naast deze gelijktrekking voegt initiatiefnemer twee inhoudelijke behoeften toe die voor alle dieren gelden, die hierna afzonderlijk worden toegelicht.

Wettelijke borging van beschutting voor weidedieren

Toegevoegd aan de lijst met gedragsbehoeften is dat dieren in de weide en de buitenloop moeten kunnen beschikken over voldoende beschutting tegen weersomstandigheden, zoals zon, hitte, neerslag, wind en kou. Hoewel het besluit houders van dieren een verplichting kent om een dier bescherming te bieden tegen slechte weersomstandigheden, blijkt uit de praktijk dat veel weidedieren geen of onvoldoende mogelijkheden hebben om te schuilen. Dat bleek opnieuw in de zomer van 2026, toen op hete dagen veel weidedieren zonder beschutting buiten stonden, met de risico's op hittestress van dien.

Niet voor niets vroeg de Kamer al in 2023 om te komen tot een landelijke verplichting van beschuttingsmogelijkheden voor weidedieren.²² Het in de weide en buitenloop kunnen beschikken over voldoende beschutting tegen weersomstandigheden is een randvoorwaarde voor een dierwaardige veehouderij en daarom is het goed om deze natuurlijke behoefte van dieren op te nemen in dit wetsvoorstel. Daarmee voorziet initiatiefnemer in de wens van de Kamer en wordt in de wet geborgd dat dieren te allen tijde de mogelijkheid hebben om te schuilen onder bomen, struiken, schuilstallen en dergelijke.

Vluchtroutes bij stalbranden

Eveneens toegevoegd is de gedragsbehoefte dat dieren bij acuut gevaar, zoals een stalbrand, kunnen vluchten langs voor hen bekende en begaanbare vluchtroutes. Hiermee sluit de initiatiefnemer aan bij de wens van de Kamer om effectieve actie te ondernemen tegen stalbranden en met aanvullende maatregelen te komen om dieren te beschermen tegen stalbranden.²³ Het is een basisbehoefte van alle dieren om de mogelijkheid te hebben zichzelf in veiligheid te brengen bij een stalbrand en daarom heeft initiatiefnemer deze voorwaarde voor een dierwaardige veehouderij toegevoegd aan de wet. Uit onderzoek van de Wageningen University & Research (2023) blijkt dat het evacueren van dieren in de veehouderij in veel gevallen niet mogelijk is, omdat “met name in de intensieve veehouderij dieren niet zelfredzaam zijn en geen ervaring hebben met het verlaten van de stal.”²⁴ Dit staat in contrast met de biologische veehouderij waar het – volgens de WUR – “aannemelijk” lijkt dat de overlevingskansen van dieren hoger zijn, omdat deze dieren wel gewend zijn het binnenverblijf te verlaten en toegang hebben tot een uitloop. Onderzoek van de Antea Group merkt op dat “alleen bij runderen of andere dieren met weidegang”, er “enige kans” is op het overleven in geval van brand door evacuatie naar een voor hen bekend buitenterrein.²⁵ Om het aantal dierlijke slachtoffers bij stalbranden te beperken is het daarom belangrijk dat dieren de ruimte hebben om te vluchten via bekende en begaanbare vluchtroutes.

Aanpassingen in de lijst met gedragsbehoeften

De gedragsbehoeften die per diersoort en diercategorie in artikel 2.2a zijn opgenomen berusten op de wetenschappelijke inzichten van de quickscan van de

²² Kamerstuk 28 286, nr. 1310

²³ Kamerstuk 28 286, nr. 1347

²⁴ Van Boxmeer, E.G.G., H. Ellen, M. Gerritzen, 2023. Vergroten overlevingskansen landbouwhuisdieren bij brand. Wageningen Livestock Research, Rapport 1451.

²⁵ Antea Group (2025, 30 oktober). Impactanalyse maximale omvang brandcompartimenten veestallen.

Universiteit Utrecht,²⁶ de dierinhoudelijke toets ten behoeve van het convenanttraject dierwaardige veehouderij en de adviezen van de Europese Autoriteit voor Voedselveiligheid (EFSA). De initiatiefnemer heeft naar aanleiding van de reacties en opmerkingen, onder meer van de NVWA, de lijst aan gedragsbehoeften aan de hand van deze bronnen opnieuw doorlopen en de behoeften waar nodig aangevuld, nader gespecificeerd en onderling gelijkgetrokken, zodat de lijst consistent is en de gedragsbehoeften van de betrokken dieren zorgvuldig weergeeft. Hierbij heeft de initiatiefnemer nadrukkelijk oog gehad voor de uitvoerbaarheid en de handhaafbaarheid van de normen in de praktijk, zodat de gedragsbehoeften concreet en werkbaar zijn geformuleerd. Ook heeft de initiatiefnemer hierbij de gehanteerde terminologie en begrippen zoveel mogelijk gelijkgetrokken en afgestemd op Richtlijn 98/58/EG van de Raad van 20 juli 1998 inzake de bescherming van voor landbouwdoeleinden gehouden dieren (het landbouwhuisdierenverdrag). In dit verdrag is bepaald dat de lidstaten erop toezien toe dat dieren worden gefokt en gehouden onder voorwaarden die stroken met de bepalingen in de bijlage, met inachtneming van de soort en de graad van ontwikkeling, aanpassing en domesticering, alsmede de uit ervaring of wetenschappelijk onderzoek gebleken fysiologische en ethologische behoeften.

Aanvullend zijn de gedragsbehoeften van kalkoenen aan artikel 2.2a toegevoegd. Waar voor deze diersoort eerder onvoldoende wetenschappelijke houvast bestond om de gedragsbehoeften afzonderlijk in de wet vast te leggen, is daarvoor inmiddels wel wetenschappelijke literatuur beschikbaar. De Europese Autoriteit voor Voedselveiligheid (EFSA) heeft in 2026 een advies uitgebracht over het welzijn van kalkoenen in de veehouderij, waarin de gedragsbehoeften en de belangrijkste welzijnsrisico's bij het houden van kalkoenen in kaart worden gebracht.²⁷ Op basis daarvan kunnen de gedragsbehoeften van kalkoenen nu voldoende onderbouwd worden benoemd, zodat ook deze dieren onder de soortspecifieke bescherming van artikel 2.2a vallen.

Daarbij wijst de initiatiefnemer erop dat de wet is ingericht om mee te bewegen met de wetenschap. Op grond van artikel 2.2a, tweede lid, kunnen bij algemene maatregel van bestuur aanvullende, naar wetenschappelijk inzicht bestaande gedragsbehoeften worden aangewezen. Deze route maakt het ook mogelijk gedragsbehoeften vast te leggen voor diersoorten die nog niet afzonderlijk in de wet zijn opgenomen, zoals edel- en damherten, waterbuffels en struisvogels. De initiatiefnemer acht het van belang dat ook voor deze diersoorten zo spoedig mogelijk op wetenschap en ervaring gebaseerde gedragsbehoeften worden vastgelegd.

Instructiebepaling voor een dierwaardige fokkerij

De omslag naar een dierwaardige veehouderij, die uiterlijk 2040 gerealiseerd moet zijn, vergt niet alleen dat dieren hun soorteigen gedrag kunnen vertonen, maar ook dat zij niet langer door de fokkerij zelf in hun welzijn en behoeften worden geschaad.

²⁶ Quickscan informatieset Convenant Dierwaardige Veehouderij, Universiteit Utrecht, december 2022

²⁷ EFSA AHAW Panel (EFSA Panel Animal Health and Animal Welfare), Nielsen, S. S., Alvarez, J., Boklund, A., Dippel, S., Dorea, F., Figuerola, J., Herskin, M. S., Michel, V., Miranda Chueca, M. A., Nannoni, E., Nonno, R., Stahl, K., Stegeman, J. A., Thulke, H. H., Tuytens, F., Winckler, C., Berk, J., ... Brinch Riber, A. (2026). Welfare assessment of turkeys (*Meleagris gallopavo gallopavo*) on farm. EFSA Journal, 24(2), e9851. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2026.9851>

De RDA stelt terecht dat een dierwaardige veehouderij tevens de integriteit van het dier respecteert. Daarvoor is het nodig dat er grenzen worden gesteld aan aanpassingen van het dier via fokkerij en mogen deze aanpassingen niet ten koste gaan van de integriteit van het dier.²⁸ De initiatiefnemer heeft daarom een instructiebepaling in de wet opgenomen om regels te stellen over een dierwaardige fokkerij. Hieronder wordt toegelicht waar die regels ten minste op moeten zien.

De wetenschap wijst op de gevolgen van het doorfokken van dieren op productiekenmerken. Wanneer bij de fokkerij eenzijdig wordt gestuurd op bijvoorbeeld een hoge groeisnelheid, een hoge productie of grote worpen, gaat dat ten koste van de gezondheid, het gedrag en het welzijn van dieren zelf en van hun nakomelingen. Zeugen zijn in de huidige gangbare veehouderij zo doorgefokt dat zij meer biggen werpen dan zij kunnen zogen. Om die grote worpen te kunnen voeden, zijn zij bovendien doorgefokt op een groter aantal tepels. Dat biedt echter geen oplossing: het aantal biggen overtreft vaak het aantal functionele tepels, en een groter aantal tepels betekent niet vanzelf voldoende melk voor alle biggen. De hoge biggenproductie leidt daardoor tot meer biggensterfte, kleinere en zwakkere nakomelingen en een tekort aan melk, met ondervoeding en sterfte als gevolg. Volgens de EFSA belemmert dit de voortgang in het verbeteren van het welzijn van zeugen en biggen.²⁹ Het fokken op steeds grotere worpen staat daarmee op gespannen voet met een dierwaardige veehouderij. Daarom adviseert de EFSA dat genetische selectie niet gericht moet zijn om een gemiddelde van meer dan 12 biggen per toom te overschrijden. Vleesvarkens zijn zo doorgefokt dat zij sneller groeien, minder voer nodig hebben om vlees te produceren (zogenoeten *Total Feed Efficiency*) en 'bestaan' uit een hoger percentage mager vlees. Dit heeft, aldus de EFSA, geleid tot gewijzigde hormoonprofielen, een hogere vatbaarheid voor stress, toegenomen pootaandoeningen en meer vatbaarheid voor hittestress. Bij vleesrunderen heeft het fokken op productiekenmerken, zoals hoge groeisnelheid, ertoe geleid dat het natuurlijk bevallen steeds moeilijker en langduriger wordt (dystocie). De EFSA omschrijft dit als "pijnlijk". Bij sommige rassen is een natuurlijke bevalling zelfs onmogelijk geworden en kunnen kalfjes alleen nog via keizersnede geboren worden. De EFSA noemt zowel dystocie als de noodzaak van keizersneden een "significant welzijnsprobleem" voor vleesrunderen.³⁰

De Universiteit Utrecht constateert onder meer dat het genotype van snelgroeiende vleeskuikens het exploratie- en scharrelgedrag beperkt (*Quickscan informatieset Convenant Dierwaardige Veehouderij*). In een diergericht ontwerp wordt volgens de Universiteit dan ook gebruik gemaakt van een traaggroeiend genotype. In de toelichting van de AMvB van toenmalig minister Wiersma wordt de genetische selectie op snelgroeiende rassen voor vleeskuikens "een van de grootste welzijnsrisico's" genoemd die leiden tot verminderd welzijn voor vleeskuikens. De extreme groeisnelheid maakt vleeskuikens extra kwetsbaar. De dieren zijn zo doorgefokt dat zij binnen ongeveer zes weken op slachtgewicht zijn. Laat men de

²⁸ Zienswijze Dierwaardige Veehouderij, Raad voor Dierenaangelegenheden, november 2021

²⁹ EFSA AHAW Panel (EFSA Panel on Animal Health and Welfare), Nielsen SS, Alvarez J, Bicoût DJ, Calistri P, Canali E, Drewe JA, Garin-Bastuji B, Gonzales Rojas JL, Gortázar Schmidt C, Herskin M, Michel V, Miranda Chueca MA, Padalino B, Roberts HC, Stahl K, Velarde A, Viltrop A, Winckler C, Edwards S, Ivanova S, Leeb C, Wechsler B, Fabris C, Lima E, Mosbach-Schulz O, Van der Stede Y, Vitali M and Spooler H, 2022. Scientific Opinion on the welfare of pigs on farm. EFSA Journal 2022; 20(8):7421, 319 pp. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7421>

³⁰ EFSA AHAW Panel (EFSA Panel on Animal Health and Welfare), Nielsen, S. S., Alvarez, J., Boklund, A., Dippel, S., Dorea, F., Figuerola, J., Herskin, M. S., Michel, V., Miranda Chueca, M. A., Nannoni, E., Nonno, R., Ribes, A. B., Stahl, K., Stegeman, J. A., Thulke, H.-H., Tuytens, F., Cozzi, G., Knierim, U., ... Winckler, C. (2025). Welfare of beef cattle. EFSA Journal, 23(7), e9518. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2025.9518>

dieren langer leven, dan ontstaan lichamelijke gebreken doordat het lichaam de snelle groei niet aankan, met ernstige verwondingen en sterfte als gevolg. Ook zijn snelgroeiende dieren extra kwetsbaar voor warmte. De hoge sterftecijfers in pluimveestallen onderstrepen de noodzaak om ook aan de fokkerij regels te stellen voor een dierwaardige veehouderij: zolang het genotype ongewijzigd blijft, blijft het systeem afhankelijk van dieren die niet gezond ouder kunnen worden. Een ander gevolg van het fokken van dieren, zonder dierwaardigheid randvoorwaardelijk te laten zijn, is het feit dat een groot deel van de legkippen borstbeenbreuken oploopt.³¹

Vergelijkbare risico's spelen bij andere pluimveesoorten. Voor eenden wijst de EFSA erop dat de groeisnelheid van de gedomesticeerde eend de hoogste is van alle pluimveesoorten en dat een snelle groei samenhangt met een verstoorde skeletontwikkeling en een slechter looppatroon. Een sterk afwijkende stand van de poten, veroorzaakt door de onnatuurlijke groeisnelheid, kan ertoe leiden dat de eenden op hun eigen voeten lopen.³² Voor kalkoenen geldt dat de dieren door de fokkerij zo zwaar worden dat het gebruik van zitstokken tot borstblaren leidt.³³ Fokregels om de hiervoor genoemde welzijnsproblemen aan te pakken, zijn daarom van belang om te komen tot een dierwaardige veehouderij die uiterlijk 2040 moet zijn gerealiseerd.

Ook de wijze waarop dieren zich moeten voortplanten kan door de fokkerij en het houderijsysteem worden aangetast. Bij konijnen leiden de huidige, zeer intensieve voortplantingscycli tot een aanslag op de gezondheid van de dieren, door onder meer langdurige honger, maag-darmziekten en melkklierontstekingen. Daarnaast blijkt uit onderzoek van de EFSA dat bij voedsters met grote worpen de stofwisseling zo zwaar wordt belast dat hun lichaam hier ernstig onder lijdt. De konijnen eten niet genoeg om voor al deze jongen melk te produceren en verliezen zelf daarbij gewicht. De EFSA wijst erop dat het bij de hoogproductieve lijnen, die vaak worden gebruikt in de intensieve veehouderij, de standaard is geworden dat konijnen gewicht verliezen doordat ze zoveel jongen moeten voeden.³⁴

Het is van belang dat bij algemene maatregel van bestuur voor een dierwaardige fokkerij ook wordt beperkt hoe vaak een dier zich per periode moet voortplanten, en dat er regels worden gesteld over voortplantingscycli die aansluiten bij het welzijn en de gezondheid van het dier. Ook het gebruik van ongeschikte

³¹ <https://eenvandaag.avrotros.nl/artikelen/miljoenen-leghennen-leven-in-pijn-door-borstbeenbreuken-dierenactivisten-willen-oplossing-kip-is-al-kapot-voordat-ze-in-de-stal-komt-163235>

³² EFSA AHAW Panel (EFSA Panel on Animal Health and Animal Welfare), Nielsen SS, Alvarez J, Bicout DJ, Calistri P, Canali E, Drewe JA, Garin-Bastuji B, Gonzales Rojas JL, Schmidt CG, Herskin M, Michel V, Miranda Chueca MA, Padalino B, Roberts HC, Spoolder H, Stahl K, Viltrop A, Winckler C, Berg C, Edwards S, Knierim U, Riber A, Salamon A, Tiemann I, Fabris C, Manakidou A, Mosbach-Schulz O, Van der Stede Y, Vitali M and Velarde A, 2023. Scientific Opinion on the welfare of ducks, geese and quail on farm. EFSA Journal 2023; 21(5):7992, 157 pp. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7992>

³³ EFSA AHAW Panel (EFSA Panel Animal Health and Animal Welfare), Nielsen, S. S., Alvarez, J., Boklund, A., Dippel, S., Dorea, F., Figuerola, J., Herskin, M. S., Michel, V., Miranda Chueca, M. A., Nannoni, E., Nonno, R., Stahl, K., Stegeman, J. A., Thulke, H. H., Tuytens, F., Winckler, C., Berk, J., ... Brinch Riber, A. (2026). Welfare assessment of turkeys (*Meleagris gallopavo gallopavo*) on farm. EFSA Journal, 24(2), e9851. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2026.9851>

³⁴ EFSA AHAW Panel (EFSA Panel on Animal Health and Welfare), Saxmose Nielsen S, Alvarez J, Bicout DJ, Calistri P, Depner K, Drewe JA, Garin-Bastuji B, Gonzales Rojas JL, Gortázar Schmidt C, Michel V, Miranda Chueca MÁ, Roberts HC, Sihvonen LH, Spoolder H, Stahl K, Velarde Calvo A, Viltrop A, Buijs S, Edwards S, Candiani D, Mosbach-Schulz O, Van der Stede Y and Winckler C, 2020. Scientific Opinion on the health and welfare of rabbits farmed in different production systems. EFSA Journal 2020;18(1):5944, 96 pp. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.5944>

inseminatietechnieken die kunnen leiden tot aantasting van de voortplantingsorganen hoort daarbij te worden tegengegaan.

Nadere invulling bij algemene maatregel van bestuur

Met artikel 2.2a legt dit voorstel de basis- en gedragsbehoeften van dieren wettelijk vast. Dat is de norm waaraan de wijze waarop dieren worden gehouden ten minste moet gaan voldoen. Deze wettekst kan echter niet in elke concrete maatregel voorzien die nodig is voor een dierwaardige veehouderij. Voor de handhaafbaarheid van het voorstel moeten op onderdelen concrete, op wetenschap en ervaring gebaseerde normen worden vastgesteld, bijvoorbeeld over geschikte voeding, het type vloeren en strooisel.

Een dierwaardige veehouderij vergt bovendien meer dan het ontwerp en inrichting van een stal en buitenloop of weide alleen. De Raad voor Dierenaangelegenheden wijst er in dit verband op dat “alleen een dierwaardig ontwerp niet voldoende is, maar dat ook een juiste dierverzorging en bedrijfsmanagement van belang zijn”. De dierinhoudelijke toets bij het convenanttraject dierwaardige veehouderij benoemt daarnaast factoren als gezondheidsmanagement, medicijngebruik, fokkerij, transport, doden, mens-dierinteracties en brandveiligheid als belangrijk voor dierwaardigheid.

Om die reden wordt met deze nota van wijziging een opdracht aan wet toegevoegd om, ter invulling van het eerste en tweede lid, bij algemene maatregel van bestuur nadere regels te stellen waarin de uit ervaring of wetenschappelijk onderzoek gebleken gedragsbehoeften van dieren gehouden voor de productie van dierlijke producten gewaarborgd zijn. Het gaat daarbij om een of meerdere algemene maatregelen van bestuur, waarin verschillende soorten regels een plaats krijgen. Hieronder licht de initiatiefnemer per onderwerp toe wat in ieder geval daaronder valt; deze opsomming geeft aan wat ten minste moet worden geregeld, zodat de transitie naar een dierwaardige veehouderij volledig en zorgvuldig wordt uitgewerkt.

Inrichting en ontwerp van huisvesting

Hieronder vallen in ieder geval regels over het type vloeren, over strooisel en graafsubstraat, over nestvoorzieningen zoals houten nesten en groepsnesten, en over de lichtintensiteit in de stal. Wat de vloeren betreft geven deze regels invulling aan de norm dat dieren moeten kunnen beschikken over een vloer en ondergrond die geschikt en comfortabel zijn voor hun houding, natuurlijke gedragingen, beweging en rust (artikel 2.2a, eerste lid, onder a). Draadgaas- en geroosterde vloeren voldoen daar niet aan. Voor konijnen blijkt uit wetenschappelijk onderzoek dat een gaasvloer als oncomfortabel wordt ervaren, ook wanneer deze deels is afgedekt met een voetplaatje, en bijdraagt aan rustproblemen (EFSA, 2020).

De inrichtingsregels borgen daarnaast een aantal meer soortspecifieke punten. Voor konijnen gaat het om een ondergrond waarin zij kunnen graven en waarop zij kunnen foerageren en scharrelen en om permanent beschikbaar, geschikt knaagmateriaal. Voor geiten om complexe, driedimensionale structuren waarop de dieren kunnen klimmen, springen en rusten, passend bij hun aard als klimmers en browsers. Varkens hebben behoefte aan een zachte, schone en goed onderhouden ondergrond om op te rusten, en aan permante toegang tot voldoende materiaal dat eetbaar, kauwbaar, onderzoekbaar en manipuleerbaar is. Voor kippen betekenen geschikte zitstokken onder meer voldoende hoge zitstokken, en horen de dieren te beschikken over een stimulerende omgeving met geschikt materiaal dat scharrel- en pikgedrag

uitlokt, alsook over permanente toegang tot voldoende geschikt strooisel. Datzelfde geldt voor kalkoenen, die daarnaast los en vervormbaar nestmateriaal nodig hebben. Tot de inrichting behoren ten slotte de bouwkundige maatregelen voor thermisch comfort, zoals het voorkomen van tocht, het isoleren van daken en muren en het verstrekken van diep, droog strooisel; voor biggen is het behoud van lichaamswarmte van bijzonder belang, waarvoor een warm microklimaat nodig is.

De regels zien ook op de wijze waarop voer en water worden aangeboden: op de vorm, de grootte en de onderlinge afstand van drink- en voervoorzieningen, en op de vraag of deze aansluiten bij de manier waarop een diersoort eet en drinkt, en passen bij de levensfase van de betreffende dieren. Voor jonge dieren zijn bijvoorbeeld vaak andere hoogtes van voer- en drinkvoorzieningen nodig dan voor oudere dieren. Eenden nemen water bijvoorbeeld op een andere wijze op dan dieren zonder snavel, en de drinkwatervoorzieningen moeten daarop aansluiten.

Management

Hieronder vallen in ieder geval regels over de bezettingsgraad, de groepsgrootte en de samenstelling van groepen dieren. Deze factoren bepalen mede of dieren hun sociale gedrag kunnen vertonen: het onderhouden van sociale banden vraagt om een groep van passende omvang, ruimte en samenstelling, en de groepsstructuur moet bovendien geschikt zijn voor spelgedrag. Tot de managementmaatregelen behoren daarnaast regels over het lichtregime. Zo hebben kalkoenen last van fel licht; overdag mag het licht daarom niet te fel zijn en 's nachts hoort er een donkerperiode te zijn waarin de verlichting uit is. Voor eenden wijst de EFSA erop dat ze niet alleen water tot hun beschikking moeten hebben, maar dat deze watervoorzieningen zo worden geplaatst en onderhouden dat de kwaliteit en hygiëne ervan, alsmede van het strooisel in de stal, geborgd blijven.³⁵ Managementmaatregelen moeten tevens zien op het voorkomen van letsel of ziekte, zoals huidverbranding bij varkens en leverbot bij koeien. Ook de leeftijd waarop dieren worden getransporteerd hoort tot de managementmaatregelen: de dierinhoudelijke toets bij het convenant benoemt het belang van het transporteren van kalveren op latere leeftijd.³⁶

Verzorging

Hieronder vallen regels over de voeding en de dagelijkse verzorging van de dieren, gericht op hun gezondheid en welzijn, waaronder ook over medicijngebruik en mens-dier interacties. Dieren moeten kunnen beschikken over voldoende voer dat geschikt is voor hun welzijn en gezondheid, hun aard en behoeften. Bij algemene maatregel van bestuur wordt nader uitgewerkt wat daaronder per diersoort wordt verstaan, waaronder de vraag wat per diersoort de passende hoeveelheid is. Daarbij moet ook een blijvend hongergevoel worden voorkomen, dat zich bijvoorbeeld voordoet bij ouderdieren die op een beperkt rantsoen worden gehouden. Voor verschillende diersoorten wordt in het huidige veehouderijsysteem ongeschikt voer verstrekt: varkens krijgen eenzijdig, energiek voer waar ze zo snel mogelijk van groeien maar

³⁵ EFSA AHAW Panel (EFSA Panel on Animal Health and Animal Welfare), Nielsen SS, Alvarez J, Bicout DJ, Calistri P, Canali E, Drewe JA, Garin-Bastuji B, Gonzales Rojas JL, Schmidt CG, Herskin M, Michel V, Miranda Chueca MA, Padalino B, Roberts HC, Spoolder H, Stahl K, Viltrop A, Winckler C, Berg C, Edwards S, Knierim U, Riber A, Salamon A, Tiemann I, Fabris C, Manakidou A, Mosbach-Schulz O, Van der Stede Y, Vitali M and Velarde A, 2023. Scientific Opinion on the welfare of ducks, geese and quail on farm. EFSA Journal 2023; 21(5):7992, 157 pp. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7992>

³⁶ Bijlage G bij Verslag van de voorzitter van het convenanttraject dierwaardige veehouderij: 'Dierinhoudelijke toets' en 'kerumerkentoets' (11 december 2023).

last krijgen van maagzweren en darmklachten, terwijl ze behoefte hebben aan gevarieerd en vezelrijk voer. Konijnen en geiten hebben behoefte aan een gevarieerd dieet met voldoende ruwvoer, zoals hooi. Ook voor runderen en kalfjes, geiten en schapen geldt dat de voeding moet aansluiten bij hun aard als herkauwer, met permanente beschikbaarheid van ruwvoer. Geiten zijn van nature browsers en hebben baat bij variatie in het voedselaanbod. De voeding dient daarbij optimaal te zijn voor de gezondheid van het dier en niet gericht te zijn op bijvoorbeeld het maximaliseren van de melkproductie. Kalfjes moeten geschikt voer krijgen zodat ze een gezond en – voor het dier - optimaal hemoglobinegehalte hebben. Voor biggen geldt dat alle geboren biggen daadwerkelijk melk moeten kunnen opnemen; kleinere of zwakkere dieren moeten bij de tepel worden gelegd of, als laatste optie, worden bijgevoerd.³⁷

Een aandachtspunt bij de verzorging en de inrichting van kippen, eenden en kalkoenen is het strooisel: nat strooisel draagt bij aan voetzoollaesies, een veelvoorkomend welzijnsprobleem. Regels over de kwaliteit van het strooisel en het droog houden daarvan horen daarom eveneens tot de onderwerpen die bij algemene maatregel van bestuur worden uitgewerkt. Ook overige gezondheidsmaatregelen krijgen hier een plaats.

Dit wetsvoorstel sluit aan bij de gewenste integrale aanpak die het kabinet nastreeft. Door met dit voorstel en deze nota van wijziging de zes leidende principes voor dierwaardige veehouderij zo veel mogelijk uit te werken, basis- en gedragsbehoeften die voor alle dieren gelden vast te leggen en daarnaast niet alleen voor runderen, varkens en kippen, maar ook voor eenden, geiten, schapen, kalkoenen en konijnen vast te leggen in welke soortspecifieke gedragsbehoeften het systeem uiteindelijk moet kunnen voorzien, wordt een belangrijke bijdrage geleverd aan de duidelijkheid die veehouders nodig hebben om lange termijn investeringsbeslissingen te nemen. Daar hoort bij dat de algemene maatregelen van bestuur die de verdere invulling van dierwaardige houderijvoorschriften en een dierwaardige fokkerij uiteraard eveneens zo spoedig mogelijk worden opgesteld.

Verbod op lichamelijke ingrepen

Naar aanleiding van vragen uit de Kamer over de reikwijdte van het verbod op lichamelijke ingrepen verduidelijkt de initiatiefnemer met deze nota van wijziging welke ingrepen nog zijn toegestaan en welke niet. Ook de verhouding tussen artikel 2.1 en artikel 2.8 is verhelderd. Hiertoe zijn enkele wetstechnische aanpassingen gedaan.

Ingrepen blijven in de eerste plaats toegestaan wanneer daarvoor een diergeneeskundige noodzaak bestaat. Onder een diergeneeskundige noodzaak verstaat de initiatiefnemer een ingreep die door of onder verantwoordelijkheid van een dierenarts wordt beoordeeld en uitgevoerd en die nodig is hetzij voor de individuele medische zorg voor het betrokken dier, gericht op de gezondheid of welzijn, hetzij voor de preventie en bestrijding van besmettelijke dierziekten, zoönosen en ziekteverschijnselen. Daaronder valt bijvoorbeeld het behandelen van een aandoening of verwonding, en het inenten van een dier of het afnemen van het bloed om de ziektestatus vast te stellen. Het gaat dus om zorg voor het individuele

³⁷ Volgens EFSA (Scientific Opinion on the welfare of pigs on farm. EFSA Journal 2022) zou kunstmatige opvoeding van biggen alleen als laatste redmiddel moeten worden gebruikt, en niet als routinematige managementpraktijk. In plaats daarvan wijst EFSA op het belang van fokkerijmaatregelen waarmee wordt voorkomen dat zeugen te grote nesten krijgen.

dier of een groep dieren, en uitdrukkelijk niet om ingrepen die worden verricht om het dier aan het houderijsysteem aan te passen.

Daarnaast blijven het door een dierenarts onvruchtbaar maken van dieren en het identificeren van dieren – door het aanbrengen van een merkteken, anders dan door middel van vriesbranden – toegestaan.

Ten slotte voorziet het voorstel in de mogelijkheid om per algemene maatregel van bestuur een uitzondering op te nemen voor ingrepen die noodzakelijk zijn voor de ontwikkeling en productie van gekweekte dierlijke producten, zoals kweekvlees. Hierbij denkt de initiatiefnemer aan bijvoorbeeld het afnemen van zeer kleine stukjes weefsel om daaruit stamcellen te winnen, en uitdrukkelijk niet op praktijken die het welzijn of de integriteit van dieren ernstig schaden, zoals de winning van foetaal kalfsserum. Uiteraard blijven ook ingrepen die voortvloeien uit bindend Europees recht toegestaan.

Uitzonderingen zien dus nadrukkelijk niet op ingrepen die worden verricht om dieren binnen een bepaald systeem of huisvesting te kunnen houden. Zij bieden dus geen ruimte voor het couperen van staarten, het afsnijden van tenen bij hanen, het onthoornen van runderen en geiten en vergelijkbare ingrepen. Ook bieden zij geen ruimte aan onnodige ingrepen zoals eicelpuncties.

Logischerwijs is het niet de bedoeling dat de ingrepen die verboden alsnog worden toegestaan via vrijstellingen of ontheffingen, zoals de afgelopen jaren regelmatig en zelfs meermaals is gebeurd voor diverse lichamelijke ingrepen, zoals de snavelbehandeling bij pluimvee, vriesbranden bij runderen en het verwijderen van de achterste teen bij hanen. Daartoe wordt met deze nota van wijziging ook artikel 10.1 van de Wet dieren aangepast.

Toetsing en validatie van stalsystemen

In de verdere uitwerking van de samenhangende aanpak landbouw, stikstof en natuur wordt de transitie naar een dierwaardige veehouderij integraal meegenomen, zo heeft het nieuwe kabinet laten weten. Initiatiefnemer onderstreept het belang van een integrale aanpak voor het realiseren van de verschillende randvoorwaarden voor een duurzame en dierwaardige landbouw. Bij de wetsbehandeling van de wijziging van de Wet dieren is nadrukkelijk benoemd dat er op basis van een helder eindbeeld van een dierwaardige veehouderij in 2040 stallen moeten worden ontworpen en gevalideerd. Daartoe is het nodig dat er verdere stappen worden gezet voor de validatie van integraal duurzame en dierwaardige stalsystemen. Initiatiefnemer draagt daaraan bij door met dit wetsvoorstel nu al duidelijkheid te geven over de randvoorwaarden van het eindbeeld voor verreweg de meeste dieren in de veehouderij en de basis- en gedragsbehoeften van dieren waar de houderijsystemen van de toekomst in zullen moeten voorzien. Ook is uitvoerig uiteengezet in welke nadere invulling van de houdvoorschriften en de fokkerij zo spoedig mogelijk middels AMvB's moet worden voorzien. Op basis hiervan kunnen stallen worden ontworpen en beoordeeld op dierwaardigheid, getoetst in een proefopstelling (met in ieder geval een specifieke bezettingsgraad) en vervolgens gevalideerd. Zo wordt duidelijk welke stalontwerpen, met bijbehorende bezettingsgraad, voldoen aan de principes van een dierwaardige veehouderij, die veehouders vervolgens kunnen laten bouwen en in gebruik kunnen nemen.

Wijziging overgangsrecht

Voor reeds bestaande stallen voorziet het voorstel in overgangsrecht (artikel III). Gedurende een bij algemene maatregel van bestuur te bepalen redelijke overgangstermijn blijven de gedragsbehoeften van artikel 2.2a, eerste en tweede lid, voor die bestaande stallen buiten toepassing, uiterlijk tot 1 januari 2040.

De initiatiefnemer heeft de formulering van het overgangsrecht gewijzigd, zodat beter wordt aangesloten bij de aangenomen motie van Kamerlid Tjeerd de Groot (D66), waarin de Kamer verzoekt om heldere en ambitieuze tussendoelen met jaartallen op basis van wetenschappelijke inzichten (Kamerstuk 28 286, nr. 1306). De overgangstermijn kan daartoe voor de verschillende onderdelen van het eerste en tweede lid verschillend worden vastgesteld en is niet langer dan noodzakelijk. Zo wordt geborgd dat gedragsbehoeften waarin op kortere termijn kan worden voorzien, ook eerder gaan gelden, terwijl 1 januari 2040 de uiterste datum blijft waarop alle gedragsbehoeften moeten zijn verwezenlijkt. Deze systematiek sluit aan bij die van de concept-AMvB, waarin voor verschillende maatregelen verschillende inwerkingtredingsdata gelden.

De overgangstermijn tot uiterlijk 2040 voor bestaande stallen sluit aan bij de overgangstermijn waar een meerderheid van de Tweede Kamer voor heeft gekozen en die door de Kamer is vastgelegd in de Wet dieren. De wet vraagt om een diergericht stalsysteem, waarvan de bouw of verbouwing tijd vergt. Tegelijk kan een groot aantal maatregelen wél op korte termijn worden gerealiseerd. Het verstrekken van onbeperkt beschikbaar vers en schoon drinkwater, voldoende geschikt voer en voldoende geschikt verrijkingsmateriaal zijn daar voorbeelden van, evenals het in elke weide en buitenloop kunnen beschikken over voldoende beschutting tegen weersomstandigheden, zoals hitte. De initiatiefnemer wijst erop dat in voornemens van de regering bepaalde maatregelen eveneens al voor 2030, of eerder zijn voorzien.

De initiatiefnemer wijst bovendien nadrukkelijk op de lange voorgeschiedenis van de politieke belofte om te komen tot een veehouderij waarin dieren niet meer worden aangepast aan het systeem, maar waarin het systeem is aangepast aan het dier. Die omslag had uiterlijk in 2022 al gerealiseerd moeten zijn. Omdat opeenvolgende kabinetten de daartoe benodigde stappen niet hebben gezet, is die politieke belofte niet waargemaakt en heeft de Kamer er in meerderheid voor gekozen om het doel van een dierwaardige veehouderij waarin het dier een positief welzijn ervaart op te schuiven naar 2040. Dit uitstel raakt - zonder overdrijving - miljarden dieren. Dat zijn allemaal levende wezens met bewustzijn en gevoel die nog altijd onder omstandigheden worden gefokt en gehouden die structureel leed veroorzaken. De nieuwe deadline van 2040 voor een dierwaardige veehouderij is een politieke realiteit die initiatiefnemer onder ogen ziet, maar daar waar het lijden van de dieren in de veehouderij eerder verlicht kan worden door maatregelen eerder in te laten gaan, moet dat dan ook gebeuren, vindt de initiatiefnemer. De verschillende onderdelen van de transitie naar een dierwaardige veehouderij die eerder dan 2040 kunnen worden gerealiseerd, moeten dan ook steeds zo snel als mogelijk in werking treden.

Om de gefaseerde inwerkingtreding van een dierwaardige veehouderij te bestendigen, draagt artikel 2.2a, derde lid, de regering op om bij algemene maatregel van bestuur regels te stellen over de wijze waarop dieren intussen worden gehouden. Met dit artikel kan de gefaseerde inwerkingtreding van een dierwaardige veehouderij volledig vorm krijgen. Via dit lid kunnen onder meer maatregelen zoals een verbod op kooihuisvesting, tijdig in werking treden.

Proportionaliteit

De initiatiefnemer heeft kennisgenomen van de brief van de tijdelijke commissie Grondrechten en constitutionele toetsing van 12 februari 2026.³⁸ Daarin vraagt de commissie aandacht voor het belang van een nadere motivering van de proportionaliteit van het verbod op lichamelijke ingrepen bij dieren en van de gevolgen voor bedrijven. De initiatiefnemer hecht aan een zorgvuldige constitutionele toets en maakt met deze nota van wijziging graag gebruik van de gelegenheid om die proportionaliteit nader toe te lichten.

Initiatiefnemer wijst erop dat het welzijn van dieren een doelstelling van algemeen belang is, waar de samenleving steeds meer waarde aan hecht. Dat vinden we ook terug in jurisprudentie: zo bevestigde het Europese Hof van Justitie in 2008 dat dierenwelzijn een legitiem doel van algemeen belang is³⁹ en wezen zowel het Hof van Justitie als het Europees Hof voor de Rechten van de Mens recent nog op de toenemende waarde die in de samenleving wordt toegekend aan dierenwelzijn.⁴⁰

In de Staat van het Dier van de Raad voor Dierenaangelegenheden 2024 is deze maatschappelijke ontwikkeling uitvoerig onderzocht. De RDA merkt op: 'In de Nederlandse samenleving groeit het respect voor dieren en de aandacht voor dierenleed. Dieren worden steeds meer gezien als partners met een intrinsieke waarde. Bovendien neemt de kennis over de randvoorwaarden die nodig zijn om dierenwelzijn te bevorderen toe. (...) Die verschuivende relatie tussen mens en dier en het voortschrijdend inzicht dwingen ons om kritisch te kijken naar de manier waarop we in Nederland omgaan'⁴¹. De RDA signaleert dat deze ontwikkeling zich blijft voortzetten: het Nederlandse publiek vindt dierenwelzijn steeds belangrijker. Tegelijk vindt een groeiend aantal Nederlanders dat de overheid onvoldoende doet om het welzijn van dieren in de veehouderij te waarborgen⁴².

Initiatiefnemer wijst er verder op dat het verbod op lichamelijke ingrepen per 2030, zoals zij voorstelt in deze initiatiefwet, geenszins een nieuwe of onverwachte maatregel is, maar juist het sluitstuk vormt van een norm die al meer dan drie decennia breed wordt gedeeld en waarvan er telkens sprake is geweest van een - geplande - tijdige invoering.

Dat deze ingrepen niet aanvaardbaar zijn, is namelijk geen recent inzicht.. Het onderwerp gaat zelfs ver terug. Al in het debat over het wetsvoorstel Gezondheids- en welzijnswet voor dieren van 25 april 1989 - ruim 37 jaar geleden - werd uitgebreid van gedachten gewisseld over de ethische bezwaren van lichamelijke ingrepen en over de vraag hoe een verbod vorm zou moeten krijgen. Opvallend is dat de wens tot een verbod met weinig uitzonderingen al breed in de Kamer leefde. Toenmalig Kamerlid Tommel (D66): "Mijn fractie geeft er de voorkeur aan dat alle ingrepen op het lichaam van het dier, waarbij delen van het lichaam worden

³⁸ Kamerstuk 36 562, nr. 11

³⁹ Hof van Justitie van de Europese Unie. (2008, 19 juni). *Arrest in zaak nr. C-219/07, Nationale Raad van dierenkwekers en -liefhebbers/België*, ECLI:EU:C:2008:353, overweging 27.
Hof van Justitie van de Europese Unie. (2020, 17 december). *Arrest van het Hof (Grote kamer) in zaak C-336/19*. ECLI:EU:C:2020:1031

⁴⁰ HvJEU 17 december 2020, zaak C-336/19, ECLI:EU:C:2020:1031, Centraal Israëlitisch Consistorie van België e.a..

EHRM 13 februari 2024, Executief van de Moslims van België e.a. tegen België, nrs. 16760/22 e.a., ECLI:CE:ECHR:2024:0213JUD001676022.

⁴¹ Staat van het Dier 2024, Raad voor Dierenaangelegenheden

⁴² Staat van het Dier 2024, Raad voor Dierenaangelegenheden

verwijderd, beschadigd of verminkt, worden verboden, tenzij deze ingrepen medisch noodzakelijk zijn, dan wel bij of krachtens algemene maatregel van bestuur uitdrukkelijk worden toegestaan.” Kamerlid Van Noord van het CDA diende zelfs een amendement in dat ertoe strekte het couperen van de staart rechtstreeks in de wet te verbieden, in plaats van dit aan een algemene maatregel van bestuur met uitzonderingen, over te laten: “Bij algemene maatregel van bestuur kan het verkorten van de staartwervelkolom van daarbij aangewezen dieren worden verboden. De CDA-fractie kan met het laatste niet instemmen. Naar de opvatting van onze fractie valt niet in te zien, op grond waarvan voor sommige diersoorten het couperen van een staart toegestaan moet worden. De hond, de koe, het paard en het schaap hebben hun staart niet voor niets van de Schepper meegekregen. Ook het inkorten van een staartwervelkolom dient in dit artikel verboden te worden. Ik heb daartoe een amendement ingediend.” En Kamerlid Swildens-Rozendaal (PvdA) stelde vast dat er een Kamermeerderheid vóór beëindiging was: “Het zal niemand verbazen, als ik zeg, dat de PvdA absoluut tegen het couperen van oren en staarten en het doorsnijden van stembanden is. Ik ben blij, dat de meerderheid in deze Kamer – dit blijkt uit de amendementen – die mening deelt”.⁴³ Al bijna veertig jaar geleden bestond er in de Kamer dus brede steun voor het beëindigen van deze lichamelijke ingrepen.

Die steun werd vervolgens ook doorvertaald in wetgeving. In november 1992 werd de Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren in het Staatsblad gepubliceerd.⁴⁴ Artikel 40 van die wet bepaalde dat het verboden is bij een dier lichamelijke ingrepen te verrichten waarbij een deel of delen van het lichaam wordt of worden verwijderd of beschadigd, met een aantal uitzonderingen, zoals ingrepen die strekken tot het onvruchtbaar maken van dieren of waarvoor een diergeneeskundige noodzaak bestaat. Welke ingrepen daarnaast nog waren toegestaan, zou bij algemene maatregel van bestuur worden bepaald. In 1993 werd daartoe een Startnotitie opgesteld, gevolgd door een concept-Ingrepenbesluit in 1994; op 1 september 1996 trad het Ingrepenbesluit in werking. Daarbij kreeg de sector overgangstermijnen voor het beëindigen van ingrepen: een groot aantal ingrepen werd nog voor vijf jaar toegestaan en per 2001 verboden worden, zodat de sector de tijd had om de bedrijfsvoering aan te passen. Het ging onder meer om het inkorten van snavels van kippen, het verwijderen van tenen van hanen, het couperen van schapen en het vriesbranden van runderen.⁴⁵ Voor ingrepen waarbij de huisvesting van invloed kan zijn, gold een overgangstermijn van tien jaar (tot 2011).⁴⁶ Hoewel daarmee helder was vastgelegd dat deze ingrepen op termijn zouden worden verboden, zijn deze termijnen voor de meeste ingrepen keer op keer verlengd, waardoor zij tot op de dag van vandaag zijn toegestaan.

Op basis van artikel 10.1 van de Wet dieren (en voorheen op basis van een vergelijkbare bepaling in de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren), die voorschrijft dat de minister vrijstellingen en ontheffingen kan verlenen van hetgeen dat is bepaald in de Wet dieren, voor zover het belang van onder meer de gezondheid en het welzijn van dieren zich daar niet tegen verzet, is jarenlang vrijstelling verleend voor verschillende lichamelijke ingrepen, zoals vriesbranden. Hoewel in het Ingrepenbesluit uit 1996 werd verwacht dat vriesbranden binnen vijf jaar zou worden verboden, werd er op basis van deze bepaling keer op keer een vrijstelling

⁴³ Handelingen Tweede Kamer 1988-1989 25 april 1989

⁴⁴ Staatsblad 1992 585

⁴⁵ Dierenbescherming (2018). 25 jaar worstelen met ingrepen.

⁴⁶ Van Niekerk, G.C.M. (1998). Het ingrepenbesluit toegelicht en de rol van onderzoek. Wageningen University & Research. <https://edepot.wur.nl/47426>

verleend. In 2001 besloot toenmalig minister Brinkhorst om vriesbranden nog voor één jaar toe te staan. Dit volgde door een vrijstelling van twee maanden door minister Veerman, waarna telkens weer nieuwe vrijstellingen werden verleend. De voorwaarde dat een vrijstelling alleen mag worden verleend voor zover het belang van het welzijn van dieren zich daar niet tegen verzet, bleek onvoldoende waarborg te geven. Ter onderbouwing van de verlenging van de vrijstelling voor vriesbranden schreef staatssecretaris Van Dam in 2016: “De ingreep veroorzaakt kort durende pijn gevolgd door een ontstekingsreactie van ongeveer vier dagen, maar de koe herstelt over het algemeen spontaan. Er is sprake van een beperkte welzijnsaantasting”. Uiteindelijk heeft de Kamer een verbod afgedwongen op vriesbranden per 1 januari 2027 (Motie Tjeerd de Groot c.s., Kamerstuk 28 286, nr. 1271), ruim dertig jaar nadat het verbod voor het eerst werd aangekondigd. Voor andere ingrepen worden nog steeds periodiek vrijstellingen verleend. Zo verleende toenmalig minister Wiersma op 26 mei 2025 een nieuwe vrijstelling van drie jaar voor het verbod op het verwijderen van de achterste teen van hanen. Volgens Wiersma verzet de vrijstelling zich niet tegen het belang van de gezondheid en het welzijn van de dieren.⁴⁷

Dat patroon doet zich ook voor waar het gaat om de uitvoering van Europese regels. Het routinematig couperen van varkensstaarten is al sinds 1996 verboden, maar Nederland komt deze bepaling tot op heden niet na. In 2017 constateerde het Directoraat-Generaal Gezondheid en Voedselveiligheid van de Europese Commissie dit ook, bij een audit ter beoordeling van de activiteiten van de lidstaten ter voorkoming van staartbijten en het couperen van staarten als routinemaatregel bij varkens. De Commissie schreef: “De conclusie van het verslag luidt dat de Nederlandse autoriteiten de bepalingen van de richtlijn inzake varkens om het couperen van staarten als routinemaatregel bij varkens een halt toe te roepen niet handhaven.”⁴⁸ Het kabinet zegde verbetering toe: “Het Ministerie van Economische Zaken is van plan in mei 2019 een datum aan te kondigen vanaf wanneer het couperen van staarten als routinemaatregel in het land niet langer is toegestaan. Dit zou een ernstige verbintenis vormen om vooruitgang te boeken met de doeltreffende uitvoering van de varkensrichtlijn.” Op 4 september 2019 schreef toenmalig minister Schouten vervolgens aan de Kamer dat zij met de sector 2030 als einddatum heeft vastgesteld (Kamerstuk 28 973, nr. 218).

Ook de afgelopen jaren bleef de Kamer aandringen op een spoedig einde aan niet-medische ingrepen: zij verzocht dit uiterlijk per 1 januari 2025 te doen (motie van het lid Tjeerd de Groot, Kamerstuk 28 286, nr. 1305). Ook die termijn is niet gehaald.

Tegen deze achtergrond bestendigt het verbod dat dit voorstel stelt een lijn die al meer dan drie decennia geleden is ingezet: een einde aan niet-medisch noodzakelijke lichamelijke ingrepen bij dieren in de veehouderij. De initiatiefnemer acht het van belang dat het verrichten van lichamelijke ingrepen om dieren aan te passen aan het systeem uiterlijk per 1 januari 2030 definitief stopt. Die datum is niet willekeurig gekozen: zij sluit aan bij de einddatum die de sector en de regering zelf hebben vastgelegd voor het beëindigen van het routinematig couperen van varkensstaarten, en bij de systematiek van de concept-AMvB, waarin voor verschillende maatregelen eveneens 2030 als inwerkingtredingsmoment is voorzien. Gelet op het feit dat veel van deze ingrepen al decennialang ter discussie staan, telkens is aangekondigd dat

⁴⁷ Staatscourant 2025, 18914

⁴⁸ Directoraat-Generaal Gezondheid en Voedselveiligheid van de Europese Commissie. Eindverslag van een audit uitgevoerd in Nederland van 8 mei 2017 tot en met 12 mei 2017 ter beoordeling van de activiteiten van de lidstaten ter voorkoming van staartbijten en het couperen van staarten als routinemaatregel bij varkens.

zij op korte termijn zouden worden verboden en de Kamer zelfs om beëindiging per 1 januari 2025 heeft verzocht, zou naar het oordeel van de initiatiefnemer ook een eerdere datum verdedigbaar zijn. Mede gelet op het advies van de Raad van State kiest zij niettemin voor 2030, zodat de sector de reeds eerder in het vooruitzicht gestelde voorbereidingstijd kan gebruiken en de uitvoerbaarheid en rechtszekerheid van het verbod zijn geborgd. Een latere datum acht de initiatiefnemer niet aanvaardbaar. Dat zou de beëindiging van praktijken die al sinds de jaren negentig hadden moeten worden uitgefaseerd nog verder uitstellen. Dat het verbod op de ingrepen eerder kan ingaan dan een deel van de gedragsbehoeften, hangt samen met het feit dat het beëindigen van deze ingrepen al lange tijd aangekondigd was en minder afhankelijk is van bouwkundige aanpassingen van bestaande stallen.

Wijziging inwerkingtredingsdatum

Dit voorstel past ook de datum van inwerkingtreding aan. In het oorspronkelijke wetsvoorstel was voorzien dat de wet met ingang van 1 juli 2026 in werking zou treden. Door het verloop van de parlementaire behandeling, de standstill bij de Europese Commissie en het opstellen van deze nota van wijziging is die datum inmiddels verstreken. De initiatiefnemer stelt daarom voor de wet in werking te laten treden met ingang van 1 juli 2027.

De wijzigingen die zien op het verbod op lichamelijke ingrepen – de aanvulling van artikel 2.1 en de wijziging van artikel 2.8 – treden op een later moment in werking, met ingang van 1 januari 2030. Deze inwerkingtreding wordt met deze nota van wijziging niet gewijzigd.

Onderdeel A

Met dit onderdeel wordt het opschrift van het wetsvoorstel gewijzigd.

Onderdeel B

Met dit onderdeel wordt de bij nader inzien overbodige explicitering van de verhouding met artikel 2.8 in het met artikel I, onderdeel A, van het wetsvoorstel voorgestelde artikel 2.1, derde lid, van de Wet dieren, waarin een verbod is vastgelegd op het verrichten van ingrepen bij bedrijfsmatig voor productie gehouden dieren zonder diergeneeskundige noodzaak om deze in een bepaald systeem of huisvesting te kunnen houden, geschrapt.

Onderdeel C

Met dit onderdeel wordt het met artikel I, onderdeel C, van het wetsvoorstel voorgestelde artikel 2.2a integraal opnieuw vastgesteld omdat daarin ten opzichte van het huidige voorstel meerdere wijzigingen worden doorgevoerd. Deze houden onder meer verband met het in het eerste lid invoegen van een nieuw onderdeel dat voor alle bedrijfsmatig voor de productie van dierlijke producten gehouden zoogdieren en vogels geldt, als gevolg waarvan sommige gedragsbehoeften die bij specifieke diersoorten/-categorieën ondergebracht waren, daar geschrapt zijn. Daarnaast zijn bij sommige diersoorten/-categorieën gedragsbehoeften nader ingevuld.

Ook de in het tweede lid opgenomen grondslag om bij algemene maatregel van bestuur aanvullende regels te stellen is in die zin aangepast dat deze nu de ruimte biedt om ook voor diersoorten en -categorieën die thans niet in het artikel genoemd worden, regels te stellen.

Tot slot is er een vierde lid toegevoegd waarmee beoogd wordt bij algemene maatregel van bestuur regels te stellen waarmee nadere invulling aan het eerste en

tweede lid gegeven kan worden die de uit ervaring of wetenschappelijk onderzoek gebleken gedragsbehoeften van dieren gehouden voor de productie van dierlijke producten borgen.

Onderdeel D

Met dit onderdeel wordt in het wetsvoorstel na artikel I, onderdeel D, een nieuw onderdeel Da ingevoegd waarmee artikel 2.6 van de Wet dieren gewijzigd wordt. Dat artikel voorziet thans in een grondslag om bij of krachtens algemene maatregel van bestuur regels met betrekking tot het fokken van dieren te stellen voor de uitvoering van bindende onderdelen van EU-rechtshandelingen (eerste t/m derde lid), en om bij ministeriële regeling regels over de fok te stellen, waaronder ook gehele of gedeeltelijke fokverboden, mits in afwezigheid van een dergelijk verbod de gezondheid of het welzijn van het dier door uitzonderlijke omstandigheden ernstig in het geding komt (vierde lid). Met dit onderdeel wordt in artikel 2.6 een nieuw vierde lid ingevoegd (onder vernummering van het huidige vierde lid tot vijfde lid), om het mogelijk te maken om, los van de regels met betrekking tot fok ter uitvoering van EU-recht, en los van het fokverbod dat om ernstige gezondheids- en welzijnsrisico's bij ministeriële regeling opgelegd kan worden, met het oog op dierenwelzijn/diergezondheid van het dier en hun nakomelingen regels over het fokken en voor de fok gebruiken van dieren te kunnen stellen (waaronder over de methode van fokken, de frequentie van voortplantingscycli en de selectie op bepaalde productietekenen en genetische eigenschappen).

Onderdeel E

Met dit onderdeel wordt artikel I, onderdeel E, van het wetsvoorstel zodanig gewijzigd dat in artikel 2.8, tweede lid, van de Wet dieren wordt opgenomen dat er bij algemene maatregel van bestuur aanvullende ingrepen aangewezen kunnen worden die verband houden met de kweek van dierlijke producten. Uit artikel 2.8, tweede lid, van de Wet dieren zoals het wetsvoorstel (met inbegrip van deze nota van wijziging) dat wijzigt, volgt daarmee dat de volgende ingrepen in de toekomst toegestaan zijn:

- lichamelijke ingrepen waarvoor een diergeneeskundige noodzaak bestaat;
- het door een diergeneeskundige verrichten van lichamelijke ingrepen betreffende het onvruchtbaar maken van dieren;
- bij of krachtens algemene maatregel van bestuur aangewezen lichamelijke ingrepen die nodig zijn ter identificatie en die bestaan uit het aanbrengen van een merkteken anders dan door middel van vriesbranden;
- andere bij of krachtens algemene maatregel van bestuur aangewezen lichamelijke ingrepen die noodzakelijk zijn voor de ontwikkeling en productie van gekweekte dierlijke producten.

Onderdeel F

Met dit onderdeel wordt in artikel I van het wetsvoorstel een nieuw onderdeel Ga ingevoegd waarmee in artikel 10.1 van de Wet dieren opgenomen wordt dat geen vrijstelling of ontheffing verleend kan worden van het verbod op dierenmishandeling zoals neergelegd in artikel 2.1, eerste lid, gelezen in samenhang met het derde lid (oftewel: van de ingrepen die als dierenmishandeling kwalificeren en die zonder geneeskundige noodzaak verricht worden om een bedrijfsmatig voor productie gehouden dier een bepaald huisvestingssysteem te kunnen houden).

Onderdeel G

Dit onderdeel wijzigt artikel I, onderdeel H, van het wetsvoorstel in die zin dat de met deze nota van wijziging nieuw voorgestelde amvb-grondslagen tevens worden toegevoegd aan de in artikel 10.10 van de Wet dieren opgenomen voorhangbepaling.

Onderdeel H

Met dit onderdeel wordt artikel III van het wetsvoorstel, dat ten aanzien van artikel 2.2a een overgangsrechtelijke voorziening bevat, gewijzigd zodat er expliciet ruimte is om verschillende overgangsrechtelijke termijnen te hanteren voor de verschillende onderdelen van dat artikel. Deze overgangstermijnen duren nadrukkelijk niet langer dan noodzakelijk, en verstrijken uiterlijk per 1 januari 2040.

Onderdeel I

Dit onderdeel wijzigt de in artikel IV, eerste lid, van het wetsvoorstel opgenomen inwerkingtredingsbepaling. De initiële inwerkingtredingsdatum van 1 juli 2026 wordt daartoe met een jaar uitgesteld tot 1 juli 2027. In het wetsvoorstel is verder voorzien in inwerkingtreding van de regels rondom lichamelijke ingrepen (de artikelen 2.1 en 2.8 van de Wet dieren zoals die met artikel I, onderdelen A en E, van het wetsvoorstel komen te luiden) per 1 januari 2030.

Ouwehand